RAPPORT

Uitvoeringsprogramma Friese Waddenkust 2027-2035

Klant:	Provincie Fryslân, Wetterskip Fryslân, Gemeente Waadhoeke en Gemeente Noardeast-Fryslân
Referentie:	BK9766-0006
Status:	Concept/6
Datum:	14 oktober 2026

Haskoning
Enhancing Society Together

HASKONING NEDERLAND B.V.

Euvelgunnerweg 25A
9723 CV Groningen
Mobility & Infrastructure
Trade register number: 56515154

Telefoon: +31 88 348 53 00
E-mail: info@haskoning.com
Website: haskoning.com

Titel document:	Uitvoeringsprogramma Friese Waddenkust 2027-2035
Ondertitel:	
Referentie:	BK9766-0006
Uw kenmerk	FPW
Status:	Concept /6
Datum:	14 oktober 2026
Projectnaam:	Uitvoeringsprogramma integrale kustontwikkeling Fryslân
Projectnummer:	BK9766
Auteur(s):	Haskoning
Opgesteld door:	Haskoning
Gecontroleerd door:	Programmateam Fries Programma Waddenkust, Waddenfonds en Investeringskader Waddengebied
Datum:	September/oktober 2026
Goedgekeurd door:	Stuurgroep Fries Programma Waddenkust
Datum:	4 juni 2026 (vorige versie) Voorliggende versie ter goedkeuring op 21 oktober 2026
Classificatie:	Vertrouwelijk

Behoudens andersluidende afspraken met de Opdrachtgever, mag niets uit dit document worden verveelvoudigd of openbaar gemaakt of worden gebruikt voor een ander doel dan waarvoor het document is vervaardigd. Haskoning Nederland B.V. aanvaardt geen enkele verantwoordelijkheid of aansprakelijkheid voor dit document, anders dan jegens de Opdrachtgever.

Let op: dit document bevat mogelijk persoonsgegevens van medewerkers van Haskoning Nederland B.V. Voordat publicatie plaatsvindt (of anderszins openbaarmaking), dient dit document te worden geanonimiseerd of dient toestemming te worden verkregen om dit document met persoonsgegevens te publiceren. Dit hoeft niet als wet- of regelgeving anonimiseren niet toestaat. Dit document kan zijn opgesteld met behulp van kunstmatige intelligentie (AI); alle door AI gegenereerde inhoud is beoordeeld en gevalideerd door onze experts.

Inhoud

1	**Inleiding**	**5**
1.1	De Friese Waddenkust	5
1.2	Aanleiding en doel van het uitvoeringsprogramma	6
1.3	Scope en status van het uitvoeringsprogramma	6
1.4	Proces totstandkoming	7
1.5	Leeswijzer	7
2	**Kernschets en opgaven Friese Waddenkust**	**8**
2.1	Geografische afbakening	8
2.2	Het gebied: ontstaan en huidige situatie	8
2.3	Opgaven naar de toekomst toe	10
2.3.1	Klimaatverandering	10
2.3.2	Werken aan de staat van de natuur	13
2.3.3	Toekomstperspectief landbouw	15
2.3.4	(Be)leefbaarheid en kernwaarden kustzone	16
2.4	Rol van betrokken partijen	18
2.5	Conclusie	18
3	**Analyse vigerend beleid en doelstellingen**	**20**
3.1	Samenvatting analyse	20
3.2	Doelstellingen	20
3.3	Aanvulling op lopende programma's	22
4	**Ambitie 2050 en verder**	**23**
4.1	Beschrijving van het gedeelde toekomstbeeld voor de Friese Waddenkust	23
4.2	Focus van dit uitvoeringsprogramma	24
4.3	Strategische ontwikkelrichtingen voor het gebied	24
4.4	Relatie met andere plannen met bestuurlijke status	27
5	**Inspanningen (projecten en processen)**	**29**
5.1	Inleiding	29
5.2	Deelprogramma 'Slim omgaan met bodem & water'	30
5.3	Deelprogramma 'Impuls basiskwaliteit natuur'	33
5.4	Deelprogramma 'Klimaatadaptieve kustdorpen'	36
5.5	Deelprogramma 'Beleving, erfgoed en routes'	39
5.6	Deelprogramma 'Lokale gebiedsontwikkelingen'	42
5.7	Bijdrage projecten aan doelrealisatie	44
5.8	Planning	46

6 Programmamanagement 49
6.1 Organisatie 49
6.2 Financiën 52
6.3 Communicatie 54
6.4 Monitoring 54

Bijlagen

Literatuurlijst

1 Inleiding

1.1 De Friese Waddenkust

De Waddenkust van Fryslân loopt van Kornwerderzand tot aan het Lauwersmeer (zie Figuur 1). Het gebied wordt al eeuwenlang gevormd door de voortdurende dynamiek tussen mens, zee, dijk en achterland. Waarin gemeenschappen zich al eeuwenlang aanpassen aan en gebruik maken van de dynamiek ervan. De fysieke omstandigheden en veranderingen (zeespiegelstijging, regenval, verzilting, zoet-zoutgradiënten en extremere weersomstandigheden) hebben steeds meer invloed op zowel het buitendijkse als het binnendijkse systeem. Langs de gehele Waddenkust van Fryslân komen talrijke opgaven, kwetsbaarheden en kansen samen.

De Friese Waddenkust ligt aan de rand van het UNESCO Werelderfgoed Waddenzee, een gebied van mondiale betekenis voor onder anderen vissen en vogels. Ook heeft het gebied een grote waarde voor wonen, werken en recreëren. De ecologische waarde gecombineerd met de economische en maatschappelijke functies van de Waddenzee en de kustzone — zoals de internationaal toonaangevende landbouw en het groeiende belang van recreatie — maakt dat ruimtelijke keuzes in dit gebied zorgvuldig, onderbouwd en integraal moeten worden gemaakt.

Figuur 1 Satellietfoto van de Friese Waddenkust (Michael Peek, 2020-2021)

1.2 Aanleiding en doel van het uitvoeringsprogramma

Grote maatschappelijke opgaven manifesteren zich in de Friese Waddenkust: klimaatadaptatie, waterveiligheid, zoetwaterbeschikbaarheid, behoud van biodiversiteit, energietransitie, landbouwtransitie, economische ontwikkeling, bereikbaarheid, leefbaarheid en behoud en beschikbaarheid van landschap en cultureel erfgoed. Al deze opgaven zijn sterk met elkaar verweven. Dit vraagt om een samenhangende benadering waarin natuur, water, landbouw, recreatie en ruimtelijke ontwikkeling in balans worden gebracht. Het zijn thema's waarmee overheden, inwoners, bedrijven en maatschappelijke organisaties aan de slag willen. Om bestaande natuur- en landschapswaarden te versterken, bedreigingen te verminderen en sociaaleconomische ontwikkeling te stimuleren is een integrale ambitie nodig. Inclusief concrete projecten die bijdragen aan het realiseren van deze integrale ambitie.

De samenwerkende overheden (provincie Fryslân, gemeenten Noardeast-Fryslân en Waadhoeke en Wetterskip Fryslân) zien dat in de Friese Waddenkust (veelal) sectorale vraagstukken samenkomen en dat het meerwaarde heeft om een impuls te geven aan de totstandkoming en uitvoering van samenhangende integrale oplossingen. Betrokken partijen willen (blijven) samenwerken en voortbouwen op de ontstane inzichten en geboekte resultaten van de afgelopen jaren, onder andere 1DYK, Agenda voor de Waddenkust 2050 en het uitvoeringsprogramma Waddengebied 2021–2026. Partijen stelden daarom voorliggend uitvoeringsprogramma op.

Het uitvoeringsprogramma vormt de inhoudelijke basis voor een subsidieaanvraag bij het Investeringskader Waddengebied (IKW) en het Waddenfonds (WF). Dit uitvoeringsprogramma biedt een onderbouwde en integrale onderlegger om de beschikbare middelen te benutten en tot uitvoering te komen.

1.3 Scope en status van het uitvoeringsprogramma

Om samen tot integrale oplossingen te komen, zijn een gezamenlijk vertrekpunt in de vorm van een gedeelde ambitie en onderliggende doelstellingen van belang. Voorliggend document brengt de gezamenlijke ambities, doelen van de verschillende overheden samen in één samenhangend programma, en benoemt met welke concrete inspanningen (projecten, activiteiten) partijen werken aan de realisatie van deze ambities en doelen. Hierbij zijn bestaande en vastgestelde beleidskaders het vertrekpunt en worden geen nieuwe beleidskeuzes voorgesteld. Partijen behouden hun eigen rol en mandaat bij de uitvoering van maatregelen, terwijl het uitvoeringsprogramma zorgt voor afstemming en verbinding tussen lopende initiatieven en toekomstige opgaven. Dit uitvoeringsprogramma geeft dus de gezamenlijke koers weer van de betrokken partijen langs de Friese Waddenkust. De scope is de kustzone (uitgezonderd de gemeente Harlingen, waarvoor een separaat programma wordt opgesteld).

Naast dit uitvoeringsprogramma wordt er ook via andere programma's en processen bijgedragen aan de realisatie van verschillende doelen. Dit uitvoeringsprogramma komt niet in de plaats van deze programma's en processen, maar geeft een extra impuls op de onderwerpen waar daarvoor aanleiding en kansen worden gezien vanuit het gezamenlijke perspectief.

1.4 Proces totstandkoming

Het proces van de totstandkoming van het uitvoeringsprogramma betrof verschillende stappen die in de periode december 2025 tot en met september 2026 zijn doorlopen. Deze stappen staan op hoofdlijnen weergegeven in Figuur 2.

Figuur 2 Stappen in de totstandkoming van dit uitvoeringsprogramma

1.5 Leeswijzer

Dit uitvoeringsprogramma volgt een opbouw van strategische duiding naar concrete uitwerking. In hoofdstuk 2 wordt een gebiedsbeschrijving inclusief probleemanalyse geschetst. Hoofdstuk 3 geeft een samenvatting van de inventarisatie en beleidsanalyse van vigerend beleid en doelstellingen. Hoofdstuk 4 introduceert de gedeelde lange termijn ambitie voor de Friese Waddenkust richting 2050 en verder inclusief introductie op de focus van het uitvoeringsprogramma, de strategische ontwikkelrichtingen en relatie met andere plannen van betrokken overheden. Het hart van het programma ligt bij hoofdstuk 5, dat het overzicht van deelprogramma's (inspanningen) bevat die bijdragen aan deze doelstellingen, inclusief resultaatbeschrijvingen, verantwoordelijkheden en financiering. Hoofdstuk 6 beschrijft de programmatische organisatie verduidelijking wie waarvoor verantwoordelijk is, hoe capaciteit wordt geborgd en hoe de uitvoering van het programma blijvend wordt gecoördineerd.

2 Kernschets en opgaven Friese Waddenkust

2.1 Geografische afbakening

Zoals benoemd in hoofdstuk 1 loopt de Waddenkust van Fryslân van Kornwerderzand tot aan het Lauwersmeer. Voorliggend uitvoeringsprogramma richt zich op de volledige kustzone met uitzondering van de gemeente Harlingen, waarvoor een separaat programma wordt opgesteld. Het zwaartepunt van het uitvoeringsprogramma ligt op de kustzone tussen Roptasyl en het Lauwersmeer, begrensd door:

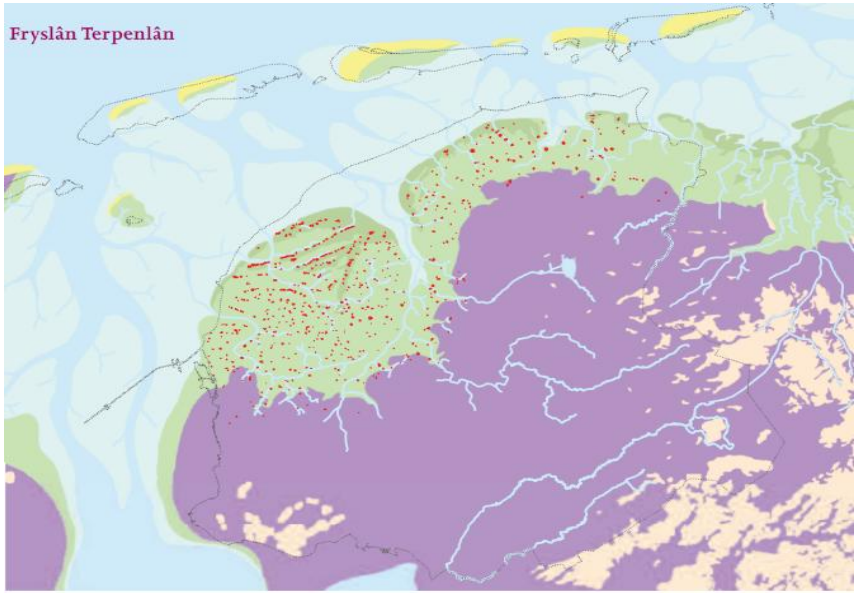
- De gemeentegrens van Waadhoeke;
- Het noordelijke deel van de gemeente Noardeast-Fryslân.

Deze afbakening omvat zowel fysiek-landschappelijke eenheden (kwelders, kwelderwerken, dijkzone, kleigebieden en zomerpolders) als sociaaleconomische en ecologische systemen die elkaar beïnvloeden. De eenheden liggen veelal op kleigronden. De gekozen geografische afbakening maakt het mogelijk om op gebiedsniveau integrale afwegingen te maken, terwijl ze ook aansluit op de schaal waarop bestaande programma's (zoals dijkversterking Koehool–Lauwersmeer) al opereren.

2.2 Het gebied: ontstaan en huidige situatie

Ontstaansgeschiedenis

De Friese Waddenkust is ontstaan uit een voortdurende wisselwerking tussen zee, wind, sedimentatie en menselijk ingrijpen. Het gebied behoort tot de oudste door mensen bewoonde kustlandschappen van Europa (Provincie Fryslân, 2025). Vanaf circa 500 v.Chr. vestigden bewoners zich op de hogere kwelderwallen langs de kust. De dynamiek van de Waddenzee zorgde voor regelmatige overstromingen, waardoor gemeenschappen zich genoodzaakt zagen om terpen (woonheuvels) op te werpen. In de eeuwen daarna, tot circa 1200 n. Chr. ontstond een uitgebreid netwerk van honderden woonterpen in de streken Westergo en Oostergo, en later tot in Noardeast-Fryslân. Deze terpen vormden eeuwenlang veilige 'eilanden' in een verder onbeschermd kustgebied.

Figuur 3 Uitsnede uit Wordingsgeschiedenis van Fryslân (2009)

Vanaf de jaartelling ontwikkelde zich de Middelsee: een grote binnenzee die Westergo en Oostergo scheidde. De zeearm breidde zich vooral tussen de 8e en 12e eeuw uit, maar slibde tussen 1100 en 1300 grotendeels dicht. Hierna vond vanaf de 13e eeuw systematische

indijking plaats. De inpolderingen legden de basis voor het vierkante polderlandschap van Het Bildt en de Middelsee polders (Waddenacademie, 2019 2022). Vanaf de 12e-13e eeuw schakelde de kustregio over van terpenbouw naar dijkbouw, eerst lokaal en later in aaneengesloten zeedijken langs de gehele kust. Zo ontstond een gebied dat steeds afhankelijker werd van dijken, afwatering en georganiseerd waterbeheer.

Ook buitendijks bleef het kustlandschap zich ontwikkelen. Door getijwerking en sedimentatie groeiden kwelders aan, zoals in het huidige gebied Noard-Fryslân Bûtendyks en in de zomerpolders en kweldergebieden langs de kust van de huidige gemeenten Waadhoeke en Noardeast-Fryslân. Sommige buitendijkse gebieden werden in latere eeuwen ingepolderd, terwijl andere gebieden, wat de huidige kwelders omvat, juist openbleven en nog altijd de natuurlijke dynamiek van het Waddensysteem laten zien.

Gedurende de volgende eeuwen bleef het wonen en werken langs de Waddenkust een verhaal van leven met water. Door de eeuwen heen pasten bewoners hun landbouw, nederzettingen en infrastructuur telkens aan de veranderende omstandigheden aan: van terpen naar dijken, van open kwelders naar polders. Kuststeden zoals Franeker en Dokkum ontwikkelden zich tot belangrijke centra door hun ligging aan vroegere zeearmen en vaarwegen.

Het resultaat van deze geschiedenis is een kustzone die bestaat uit gelaagde landschappen: oude terpen en kwelderwallen, middeleeuwse dijken en afwateringsstructuren, renaissancistische polder-verkavelingen (zoals Het Bildt), moderne dijkversterkingen en buitendijkse gebieden die deel uit maken van het Waddenzee-gebied dat sinds 2009 aangewezen is als UNESCO-Werelderfgoed. Deze opbouw maakt de Friese Waddenkust tot een van de meest herkenbare en cultuurhistorisch rijke kustgebieden van Europa: een landschap dat tot op de dag van vandaag de sporen draagt van de eeuwenlange interactie tussen mens, water en land.

Het gebied anno 2026

De Friese Waddenkust vormt in 2026 een uitgestrekte en dunbevolkte kustzone met een sterke verweving van landbouw, cultuurhistorisch erfgoed en waardevolle natuur. De regio bestaat grotendeels uit kleine dorpen en enkele centrumsteden (Franeker en Dokkum) met een relatief oude bevolking: gemiddeld is één op de vier inwoners 65+ (Planbureau Fryslân, 2026). Het aandeel ouderen groeit richting 2040 naar verwachting verder. De natuurlijke bevolkingsgroei is laag, stabilisatie of lichte groei komt vooral door migratie. De leefomgeving wordt aantrekkelijk gevonden: de kustgemeenten scoren relatief hoog op landschappelijke kwaliteit, openheid, cultuurhistorie en veiligheid, maar lager op mobiliteit, gezondheid en materiële welvaart (Waddenbalans, 2024).

Naast de Waddenzee is er in het gebied een tweede plek met een UNESCO-werelderfgoed status: het Eise Eisinga Planetarium in Franeker staat ook op de UNESCO Werelderfgoedlijst vanwege zijn historische en wetenschappelijke betekenis. Het is een indrukwekkend planetarium dat door Eise Eisinga in de 18e eeuw werd gebouwd in zijn eigen woning. Het wordt beschouwd als het oudste nog werkende planetarium ter wereld.

2.3 Opgaven naar de toekomst toe

Er spelen verschillende ontwikkelingen die een uitdaging vormen voor de kwaliteit van de leefomgeving van de Friese Waddenkust. Zo vragen klimaatverandering (zeespiegelstijging, opwarming van de oceanen en toenemende verziltings- en droogtedruk), energietransitie, landbouw, visserij, recreatie en economische functies voortdurend ruimte in een relatief smalle kustzone. Deze fysieke opgaven vallen samen met maatschappelijke en sociaaleconomische ontwikkelingen die juist in de kustgemeenten sterk voelbaar zijn.

De opgaven zijn verweven en kenmerken zich als zogenoemde wicked problems: complexe vraagstukken zonder eenduidige oorzaak of oplossing, waarin onzekerheden groot zijn, belangen kunnen botsen en maatregelen in het ene domein onvoorziene gevolgen kunnen hebben in een ander. De verwevenheid vraagt daarom om het gezamenlijk werken aan integrale oplossingen op de schaal van de gehele kustzone om de bestaande kwaliteiten te kunnen behouden. Niemand kan deze opgaven alleen oplossen, maar iedereen beïnvloedt het systeem.

Alles overziend onderscheiden de samenwerkende partijen vier hoofdopgaven die in het Friese Waddenkustgebied vragen om integrale oplossingen. Het gaat om de volgende hoofdopgaven: 1) veranderende omstandigheden door klimaatverandering, 2) het ontwikkelen van robuuste natuur, 3) het bieden van toekomstperspectief voor de landbouw, en 4) duurzame (be)leefbaarheid en behouden van de gebiedskernwaarden van de kustzone.

We lichten de vier hoofdopgaven in de volgende paragrafen verder toe. De dynamiek tussen de opgaven zorgt ervoor dat verschillende grenzen – ecologisch, fysiek en sociaaleconomisch – in de komende decennia tegelijk in zicht komen. Daarom wordt waar mogelijk per opgave beschreven wat deze betekent voor de leefbaarheid, de economie en de ecologie van het gebied.

Het is goed om bij het lezen van onderstaande paragrafen in gedachten te houden dat verschillende (deel)opgaven al deels via bestaande (beleids)programma's en processen worden opgepakt. Voor de compleetheid worden de opgaven hier in samenhang gepresenteerd waarna in de volgende hoofdstukken een afgewogen keuze wordt gemaakt ten aanzien van de additionele bijdrage die voorliggend uitvoeringsprogramma beoogt te leveren aan deze opgaven (m.a.w. welke aanvulling dit uitvoeringsprogramma is op bestaande trajecten).

2.3.1 Klimaatverandering

Klimaatverandering beïnvloedt het kustsysteem van de Friese Waddenkust op verschillende schaalniveaus. Analyses voor het Waddengebied laten zien dat temperatuurstijging, zeespiegelstijging en grote fluctuaties in zoetwateraanvoer de komende decennia toenemende gevolgen zullen hebben voor waterveiligheid, verzilting, zoetwaterbeschikbaarheid, bodemgesteldheid en landgebruik. Deze ontwikkelingen verlopen niet gelijktijdig, maar versterken elkaar en stellen het bestaande systeem in toenemende mate op de proef.

Zeespiegelstijging en waterveiligheid
De zeespiegel stijgt gemiddeld met circa 2 mm. per jaar. De snelheid waarmee de zeespiegel stijgt is belangrijk voor de Waddenkust. Tot 2050 blijven de gevolgen van de zeespiegelstijging in de Waddenzee naar verwachting relatief beperkt doordat sedimentatie de zeespiegelstijging deels kan bijhouden (Strootman Landschapsarchitecten & PRW, 2020). De mate van sedimentatie

langs de Friese Waddenkust verschilt; zo is de aanwas van sedimentatie in het oostelijk deel, en op de kwelders, groter dan in westelijke delen. De analyse in 'Klimaatadaptatie Waddenkustgebied 21e eeuw' uit 2020 laat echter wel zien dat na 2050 sprake kan zijn van een versnelde stijging, waardoor de druk op waterkeringen toeneemt en Wadplaten die eerder droogvielen permanent onder water kunnen komen te staan. De huidige dijkversterking Koehool-Lauwersmeer anticipeert op de situatie tot ongeveer 2073, maar partijen verwachten dat langdurige zeespiegelstijging op termijn aanvullende aanpassingen noodzakelijk kan maken. Toekomstige aanpassingen gericht op waterveiligheid zullen een beslag leggen op de beschikbare ruimte, buitendijks- en/of binnendijks. Aan beide zijden van de huidige dijk botst dit met andere belangen. Buitendijks met natuurbelangen (Natura 2000-status Waddenzee) en binnendijks met belangen van, onder andere, de landbouwsector.

Verzilting en zoetwaterbeschikbaarheid

Het Friese watersysteem is een zogeheten boezem-polder-systeem. De boezem heeft zowel in natte als in droge perioden een belangrijke functie. De boezem is belangrijk voor aan- en afvoer en berging van water. De boezem wordt gevoed uit het IJsselmeer (de nationale regenton) en wordt onder andere gebruikt om watergangen in de kleigebieden door te spoelen om verzilting tegen te gaan. Er zijn in principe twee grondwaterstromingen die verzilting veroorzaken: ondiepe en diepe grondwaterstroming. Vanaf de kust stroomt ondiep zout water onder de zeedijk door richting de lage delen en sloten van het kleigebied. De tweede is een diepe zoute grondwaterstroming die langzaam steeds verder Fryslân in stroomt (FK2050+, 2023).

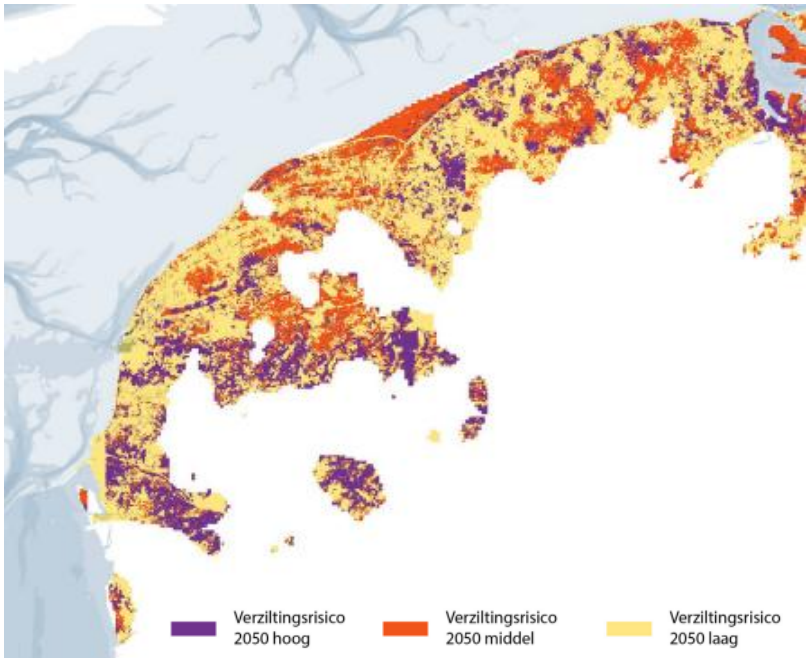
Figuur 4 laat de verziltingsrisico's rond 2050 zien langs de Waddenkust. Verzilting komt nu beperkt lokaal in de bovengrond voor (verschillen komen voor van perceel tot perceel) maar de kans hierop neemt richting 2050 toe, vooral op lagere of kustnabije percelen zoals te zien is in de figuur. Tegelijkertijd neemt de druk op de aanvoer van zoetwater uit het IJsselmeer toe in droge zomers. Wanneer het IJsselmeerpeil en -volume door klimaatverandering onvoldoende wordt om binnendijkse systemen door te spoelen, zijn er minder mogelijkheden om tegendruk te creëren tegen verzilting waardoor effecten van verzilting sneller merkbaar zullen worden.

Vooralsnog maakt het neerslagoverschot teelt mogelijk op de zoetwaterbel in percelen. Zolang deze zoetwaterbellen in stand blijven, wordt verwacht dat in grote delen van het Waddenkustgebied het telen met zoetwater tot ten minste 2050 over het algemeen nog goed mogelijk blijft. Wel geldt dat de landbouw om volhoudbaar te zijn, de uitdagingen van een toekomst vol toenemende droogterisico's (veranderend neerslagpatroon, afhankelijkheid aanvoer IJsselmeerwater) en zeespiegelstijging (verzilting) moet kunnen beantwoorden.

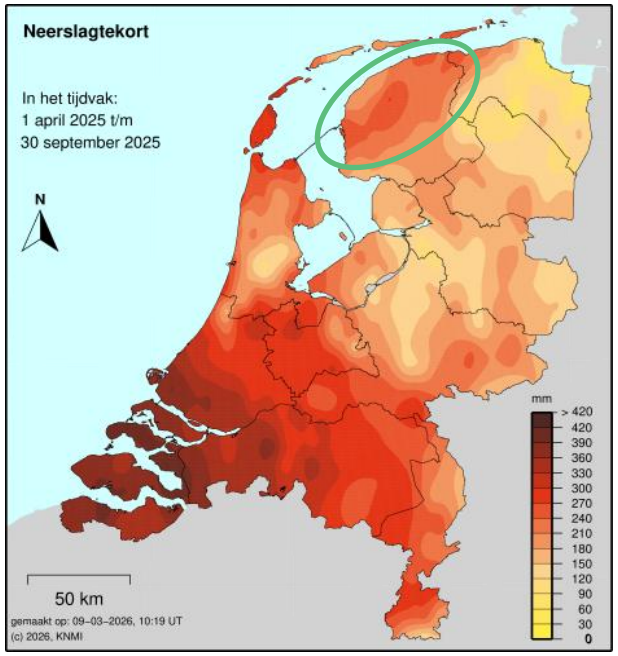
Weersextremen

Het KNMI verwacht vaker perioden met extreme droogte steeds vroeger in het jaar én intensievere piekbuien. Deze combinatie zet zowel het regionale watersysteem als landbouwbodems onder druk, doordat langdurige droogte leidt tot lagere grondwaterstanden, bodemdaling en minder tegendruk tegen verzilting, terwijl piekbuien juist capaciteit voor wateropvang vragen (KNMI, 2025 Strootman Landschapsarchitecten & PRW, 2020). Ter illustratie is het neerslagtekort tussen april en september van 2025 weergegeven in Figuur 5. Binnendijks vraagt dit om robuuste systemen voor vasthouden, bergen en afvoeren. De toename van extreem droge én extreem natte perioden zorgt voor krappe marges in waterbeheer. Bij

onvoldoende bergings- en/of afvoercapaciteit in de winter en voorjaar en opeenvolgende langdurige droge jaren wordt het watersysteem onvoldoende robuust en neemt risico op veenoxidatie, zoutindringing, en verminderde landbouwproductie verder toe.

Figuur 4 Uitsnede uit 'Klimaatadaptatie Waddenkustgebied 21e eeuw' (Strootman & PRW, 2020)

Figuur 5 Neerslagtekort in het droogteseizoen, Friese Waddenkust groen omcirkeld (KNMI, 2025)

Bodemdaling

In veen- en kleigebieden rond de kust dalen bodems als gevolg van oxidatie en zetting. Van den Born et al. (2016) laten zien dat dit de gevoeligheid voor verzilting en wateroverlast vergroot en de gebruiksmogelijkheden op langere termijn kan beperken. Vooral in kleigebieden ontstaat cumulatieve druk op het landschap. Deze ontwikkeling zet naar verwachting door wanneer grondwaterpeilen langdurig laag blijven en worden versterkt door winning van zout en gas uit de bodem.

Energietransitie en circulariteit
De energietransitie vraagt in de Friese Waddenkust om ruimte voor duurzame opwek, opslag en conversie van energie, terwijl de fysieke en landschappelijke ruimte schaars is. Het Friese energiesysteem laat zien dat netcongestie tot ten minste 2050 een knelpunt blijft, waardoor zowel lokale initiatieven als verduurzaming van landbouw, industrie en mobiliteit kunnen stagneren (Friese Energievisie, 2024) Hierdoor staat de inpassing van energie-opwek, infrastructuur en circulair gebruik van materialen structureel onder druk. Tegelijk groeit de behoefte om gebiedseigen materialen zoals slib en klei circulair in te zetten.

2.3.2 Werken aan de staat van de natuur

De noordelijke kustregio is een grootschalig, open agrarisch gebied op kleigronden. Tot de noordelijke kustregio behoren ook de Natura 2000-gebieden Waddenzee (met kwelders, waarvan Noard-Fryslân Bûtendyks het grootste is) en het Lauwersmeergebied. Deze gebieden zijn ook grote robuuste onderdelen van het NNN.

De ecologische kwaliteit van zowel de Waddenzee als het binnendijkse kustlandschap staat onder toenemende druk (Provincie Fryslân, 2026). De systeemanalyse PAGW Waddenzeekust (Gotjé & Van der Endt, 2021) laat zien dat meerdere natuurdoelen (Natura 2000, KRW) richting 2034 niet overal worden gehaald. Dit komt doordat leefgebieden zoals wadplaten, kwelders, paaigebieden en migratieroutes kwetsbaar zijn of achteruitgaan. Ook binnendijks is de ecologische toestand van wateren (KRW) en groenblauwe overgangen vaak onvoldoende. Hierdoor staat de biodiversiteit in het kustsysteem onder druk en neemt de robuustheid ervan af.

Verlies aan dynamiek en leefgebieden
Door eeuwenlange indijkingen, landaanwinning en het bouwen van harde zoet–zoutovergangen is de natuurlijke variatie in overgangszones verminderd. De systeemanalyse (2021) beschrijft dat de huidige kustlijn leidt tot verstoring in morfologische processen, verminderde geul–plaatdynamiek en een afname van laag-dynamische getijdengebieden, die essentieel zijn voor schelpdieren, jonge vis en foeragerende vogels.

Ontbreken zoet-zout overgangen
Veel historische open verbindingen tussen binnen- en buitendijks water zijn verdwenen (Gotjé & Van der Endt, 2021). Dit belemmert migratie van diadrome vissoorten en heeft gevolgen voor paaigebieden, kraamkamers en voedselwebben. De analyse duidt het herstel van geleidelijke gradiënten en visverbindingen als een belangrijke ecologische systeembehoefte.

Druk op kwelders
Kwelders spelen een belangrijke rol als hoogwatervluchtplaats, broedgebied en foerageergebied, maar staan onder druk door verruiging, beperkte dynamiek en veranderende sedimentatiepatronen (Gotjé & Van der Endt, 2021). Strootman Landschapsarchitecten & PRW (2021) laten zien dat kwelderontwikkeling tot 2050 kan meebewegen met zeespiegelstijging, maar dat dit richting 2100 onzeker wordt, vooral bij een versneld stijgende zeespiegel.

Binnendijkse biodiversiteit
De biodiversiteit in het binnendijkse gebied, van het Friese achterland en Lauwersmeer is momenteel niet op orde doordat wateren in het Friese achterland ecologisch onvoldoende functioneren (Gotjé & Van der Endt, 2021). Volgens de studie biedt het watersysteem weinig ruimte aan gevarieerd waterleven, vooral door ontbrekende karakteristieke soorten (afwezigheid van migrerende vissoorten),

beperkte waterkwaliteit, weinig ecologische verbindingen en druk van huidig landgebruik. Kort gezegd mist het binnendijkse systeem variatie, verbinding en kwaliteit waardoor de biodiversiteit kwetsbaar en onvoldoende robuust is.

Kenniscentrum Insecten (2025) heeft onderzoek gedaan naar de biodiversiteit op dijken en aanliggende bermen. Ze concludeert dat de aantallen en diversiteit van de onderzochte insectengroepen (te weten zweefvliegen, sprinkhanen, dagvlinders, overig graslandvlinders, hommels, en solitare bijen) op de Waddendijk en in de aanliggende bermen erg laag zijn. In de onderzochte ecologische bermen komt nu een iets groter aantal hommels en zweefvliegen voor dan in de niet-ecologische bermen en op de Waddendijk. De aantallen en diversiteit zijn in algemene zin overal laag. Er zijn echter zeker mogelijkheden om de locaties meer geschikt te maken als leefgebied voor insecten. Te denken valt aan maatregelen om de dijken meer geschikt leefgebied te maken voor insecten met keuzes voor bemesten, begrazen en maaien.

Het Natuurbeheerplan van de provincie Fryslân (2024) beschrijft dat het gebied langs de Waddenzeekust en het Lauwersmeer een belangrijk leefgebied is voor fauna horend bij open akkerlandschappen. Het open akkerlandschap sluit aan op de Natura 2000-gebieden Noard-Fryslân Bûtendyks en het Lauwersmeergebied. Het beheerplan schrijft dat: “Gidssoorten voor open akker in Fryslân zijn Veldleeuwerik, Gele kwikstaart en Grauwe kiekendief. Deze soorten broeden op de akkers of in de akkerranden; in de wintermaanden of tijdens de trektijd zijn de akkers belangrijk als foerageergebied. Voor veel soorten is de aanwezigheid van voldoende zaden in de winter cruciaal om de winter te overleven. Tijdens het broedseizoen zijn naast voldoende zaden ook voldoende insecten voor de jongen van cruciaal belang. Een soort als de Patrijs neemt graag een zandbad, waarvoor open, zanderige plekken gewenst zijn. In combinatie met maatregelen voor de akkerfauna kunnen maatregelen genomen worden t.b.v. soorten uit het leefgebied natte dooradering. Het betreft specifiek de soorten Bittervoorn, Kleine modderkruiper, Driedoornige stekelbaars en Aal”.

Waterkwaliteit

De systeemanalyse van Gotjé en Van der Endt (2021) laat zien dat de waterkwaliteit binnendijks ontoereikend is doordat zowel de ecologische als chemische toestand niet voldoet aan KRW- en Natura-2000-doelen. Wateren bevatten te veel nutriënten (fosfor, stikstof), wat leidt tot troebel water en beperkte ontwikkeling van waterplanten en macrofauna. Ook ontbreekt een gezonde visgemeenschap, vooral bij soorten die tussen zoet en zout water migreren. Daarnaast worden normen voor verontreinigende stoffen overschreden en belemmert een gebrek aan natuurlijke verbindingen herstel van habitats. Het systeem heeft hierdoor weinig zelfreinigend vermogen en blijft kwetsbaar.

Zoetwaterbehoefte Waddenzee

Het vergroten van het areaal brakwaterzones is van groot belang voor het versterken van de biodiversiteit van de Waddenzee (Waddenacademie in 2025). Brakwaterzones ontstaan doordat zoet- en zoutwater elkaar ontmoeten waarmee een geleidelijke overgang van zoetwater naar zoutwater ontstaat. Deze zones zijn het leefgebied voor verschillende specifieke soorten vissen, bodemdieren, zeegras en kwelderplanten. Hierin schuilt nog een opgave voor verbetering langs de Friese Waddenkust. Met name de aanvoer van voldoende zoet water vormt hierin een aandachtspunt.

Vismigratie
Het natuurbeheerplan van de provincie Fryslân (2024) beschrijft met betrekking tot vismigratie dat: “er kansen liggen voor het verbeteren van de leef- en (door)trek(schuil)mogelijkheden voor glasaal en driedoornige stekelbaars in doorgaande wateren in akkerfauna gebieden langs de kust van de Waddenzee. Onder andere aanleg van natuurvriendelijke onderwateroevers of extensiever beheer na verbreding van doorgaande wateren zijn positief voor glasaal en driedoornige stekelbaars en andere vis- en macrofaunasoorten (insecten, kreeftachtigen, schelpdieren, etc.) en bieden mogelijkheden voor agrarisch natuurbeheer”.

2.3.3 Toekomstperspectief landbouw

De landbouw is een sterke pijler van de regionale economie, zowel de melkveehouderij als akkerbouw. Door verschillende (maatschappelijke) opgaven is er veel onduidelijkheid ontstaan over de toekomst van het landelijk gebied. Zo heeft de landbouwsector momenteel te maken met opgaven rondom de afname van de zoetwaterbeschikbaarheid, de stikstofproblematiek, toenemende verzilting en bodemdegradatie. Ook zorgen regelgeving en de druk op verdienmodellen voor onzekerheid over het toekomstperspectief. Binnen de provincie Fryslân wordt daarom gezocht naar de balans tussen landgebruik, het bodem- en watersysteem en de natuur (Provincie Fryslân, 2023). Dit gebeurt in nauwe afstemming met de sector. Onderstaande ontwikkelingen vragen om aandacht voor watergebruik, teelten en verdienmodellen om ervoor te zorgen dat de sector in de tweede helft van deze eeuw een sterke positie kan blijven behouden, zowel nationaal als internationaal.

Zoetwaterbeschikbaarheid en verzilting
Voor het kleigebied langs de Waddenzee is verzilting een relevant aandachtspunt voor het functioneren van het watersysteem. Het betreft een traag en grotendeels natuurlijk proces dat lokaal kan variëren en in veel gevallen voorlopig beheersbaar blijft (Provincie Fryslân, 2023). Recente onderzoeken laten zien dat de feitelijke zoutdruk in grote delen van het kleigebied momenteel beperkter is dan eerder verondersteld, al blijven er verschillen tussen locaties bestaan (zie paragraaf 2.3.1.).

De beschikbaarheid van zoetwater is hierin een bepalende factor (zie ook paragraaf 2.3.1). In droge perioden neemt de vraag naar zoetwater toe voor zowel doorspoeling van watergangen als beregening van gewassen (dit speelt ook een rol in de pootaardappelteelt, ondanks dat pootaardappels niet beregend mogen worden: beregening is namelijk wel nodig voor de rotatiegewassen die pootaardappeltelers toepassen), terwijl de beschikbaarheid juist kan afnemen. Dit vraagt om een zorgvuldig en efficiënt gebruik van zoetwater, die aansluit op de natuurlijke omstandigheden van het gebied en gericht is op toekomstbestendige vormen van waterbeheer en landbouw.

Druk op bodemkwaliteit en bedrijfsvoering
Bij landbouwbodems komt bodemverdichting in toenemende mate voor. Door zware machines en intensief gebruik neemt de dichtheid van de ondergrond toe, wat de waterdoorlatendheid en beworteling beperkt. Bodemverdichting, een afnemend organisch stofgehalte en dalende bodemproductiviteit vragen om verbetering van bodemvitaliteit en andere teeltstrategieën. Uit veldonderzoek van Aequator Groen & Ruimte, Van Hall Larenstein & Wageningen University (2016), blijkt dat op circa 80% van de onderzochte akkerbouwpercelen en 20% van de melkveehouderijpercelen in Noord-Nederland sprake is van

verdichting. Bodemverdichting is wijdverspreid in Noord-Nederland en vormt ook in de Friese Waddenkust een relevante uitdaging. De zeekleigronden in de kustzone zijn van nature vruchtbaar maar gevoelig voor verdichting. Naar de toekomst toe liggen hier kansen op gebied van bodemvitaliteit. Een goed functionerende bodem met voldoende organische stof (onder andere koolstof) heeft een zuiverende werking en kan extremen in de weersomstandigheden beter opvangen. Organische stof is voedsel voor allerlei bodemorganismen, zoals bacteriën en schimmels en regenwormen. Deze hebben een gunstig effect op de structuur van de bodem en op de biodiversiteit in algemene zin (FK2050+, 2023).

Regelgeving en opvolging
Veranderingen in regelgeving ten aanzien van mest, emissiereductie, gewasbeschermingsmiddelen en biodiversiteit leiden tot nieuwe eisen. Tegelijkertijd verschuiven internationale markten en komt de arbeidsmarkt en bedrijfsopvolging onder druk te staan. Zo is in Nederland al lange tijd sprake van een krimpend aantal agrarische bedrijven met wel een relatief stabiel totaal dieraantal en landbouwareaal. In Fryslân ligt het aantal potentiële stoppers gemiddeld over de sectoren rond de 30 procent (WUR, 2023). De instroom van te weinig jonge ondernemers is een risico, vooral in krimpgebieden. Vergeleken met Nederland heeft Fryslân een relatief gunstige opvolgingssituatie, maar daarmee samenhangend een geringere verwachte grondmobiliteit (WUR, 2023).

Verdienmodellen onder spanning
De landbouw heeft zowel een aanpassingsopgave (water, bodem, teelt) als een transitieopgave (verdienmodellen, duurzaamheid). Tegelijkertijd stijgen kosten, fluctueren opbrengsten en bevinden alternatieve verdienconcepten (bijvoorbeeld ecosysteemdiensten, korte ketens) zich nog in een vroeg stadium. Hierdoor komen verdienmodellen onder druk te staan, wat niet positief bijdraagt aan de benodigde aanpassing aan veranderende (bovengenoemde) omstandigheden. Wanneer investeringen op lange termijn hoger blijven dan opbrengsten, zullen bedrijven sneller verdwijnen dan dat vervangende verdienmodellen kunnen ontstaan.

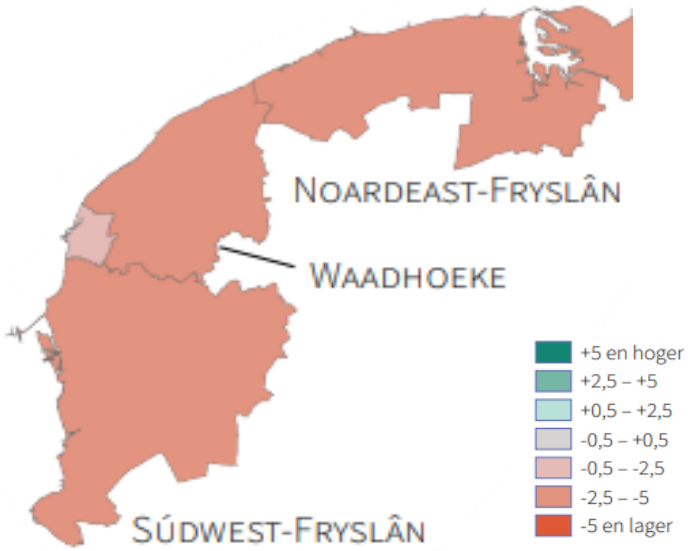
2.3.4 (Be)leefbaarheid en kernwaarden kustzone

De Friese kustzone kenmerkt zich door een hoge kwaliteit van leven, met rust, ruimte en een sterke landschappelijke identiteit en cultuurhistorie als belangrijke dragers van brede welvaart. Inwoners waarderen hun leefomgeving over het algemeen positief, wat past bij het beeld van Fryslân als regio met een hoge ervaren leefkwaliteit.

Tegelijk laten de brede welvaartsscans van Planbureau Fryslân (2026) zien dat de samenstelling van de bevolking en de organisatie van voorzieningen de komende jaren veranderen. Richting 2040 groeit het aandeel 65-plussers naar circa 29% in Fryslân, terwijl het aantal werkenden relatief afneemt. Deze ontwikkeling vraagt om nieuwe manieren om voorzieningen, zorg en sociale netwerken toekomstbestendig te organiseren, juist in en rondom de kleinere kernen van de kustzone.

De Waddenbalans (2024) laat zien dat deze veranderingen ook doorwerken in hoe mensen hun gezondheid en sociale omgeving ervaren (zie figuur 6). Naar negen indicatoren voor gezondheid is gekeken, waaronder de beoordeling van de eigen gezondheid, ernstig overgewicht, psychische gezondheid en (on)voldoende beweging. De Friese Waddenkust gemeenten hebben een ontwikkelingsscore van -2.5 tot -5 (op een schaal van -5 en lager tot +5 en hoger), met uitzondering van Harlingen. Dit benadrukt het belang van een

leefomgeving die uitnodigt tot ontmoeting, beweging in een groene omgeving i.c.m. dagelijkse beleving van het landschap, als fundament voor brede welvaart. Dit sluit tevens aan bij de ruimtelijke bouwsteen zoals vastgelegd in de Friese Bossenstrategie: in de kleigebieden aanleg of uitbreiding van dorpsbosjes.

Figuur 6 Ontwikkeling score gezondheid 2020-2024 (Waddenbalans, 2024)

Demografie en voorzieningen

De veranderende bevolkingssamenstelling maakt aanpassing noodzakelijk om de kustzone verder te ontwikkelen als aantrekkelijke woonomgeving voor verschillende doelgroepen. Dit vraagt om slimme combinaties van wonen, zorg en voorzieningen en om een leefomgeving die goed toegankelijk en beleefbaar is, ook voor een ouder wordende bevolking. Het versterken van bereikbaarheid en nabijheid van voorzieningen blijft daarbij een belangrijk aandachtspunt.

Recreatie en toerisme

Recreatie en toerisme vormen een groeiende economische en sociale pijler in de kustzone (Gemeente Waadhoeke, 2020 Gemeente Noardeast Fryslân 2025). De kwaliteiten van het gebied sluiten goed aan bij de toenemende vraag naar rust, ruimte en natuurbeleving. Uit provinciale data (Provincie Fryslân, 2026) blijkt dat de beschikbare recreatieve ruimte per inwoner in het kleigebied relatief beperkt is. In potentie is in dit uitgestrekte gebied juist voldoende recreatieve ruimte aanwezig, bijvoorbeeld in het agrarische landschap en langs de kustlijn. De ontwikkeling van recreatie ligt daarom vooral in het versterken van samenhang, toegankelijkheid en beleefbaarheid van het bestaande netwerk. Dit draagt niet alleen bij aan toerisme, maar ook aan de gezondheid en het welzijn van bewoners, doordat er meer mogelijkheden ontstaan voor bewoners om in de eigen directe omgeving actief te bewegen.

Landschappelijke kwaliteit

De kernkwaliteiten van de kustzone, zoals openheid, rust en donkerte en de vele historische watergangen (zoals opvaarten), terpen en historische bebouwing maken het cultuurhistorisch landschap en vormen een belangrijke basis voor brede welvaart. Ze dragen bij aan identiteit, leefkwaliteit en de aantrekkelijkheid voor bezoekers en bewoners.

Bij groei van recreatie en toerisme, en andere economische en ruimtelijke ontwikkelingen, kunnen deze kernkwaliteiten in de Friese kustzone onder druk komen te staan. Het toekomstgericht ontwikkelen van de kustzone betekent dat deze kwaliteiten behouden blijven en tegelijkertijd (nog) beter beleefbaar worden gemaakt. Dit vraagt om het sterker verbinden van landschappelijke kwaliteit en cultuurhistorie, recreatieve infrastructuur, zodat bezoekers zich breed door de kustzone verspreiden.

In de kustzone zijn twee plekken aangewezen als UNESCO-werelderfgoed, te weten de Waddenzee en het Planetarium. Het vermarkten van deze plekken verdient nog aandacht en biedt kansen naar de toekomst toe, vooral in het behouden van de toeristen die UNESCO bezoeken en hen ook naar de andere toeristische plekken in het gebied te trekken. Het gebied leent zich door haar specifieke kenmerken bij uitstek voor de kwaliteits- en bezinningstoerisme.

2.4 Rol van betrokken partijen

Partijen hebben ieder hun eigen taken en verantwoordelijkheden in de ruimtelijke inrichting van het gebied, en delen ook verantwoordelijkheden in beleidsdomeinen. De provincie Fryslân gaat over die ruimtelijke inrichting met betrekking tot natuur, water, landbouw, leefbaarheid en klimaatadaptatie. De gemeenten Waadhoeke en Noardeast-Fryslân gaan over leefbaarheid, recreatie en landschap, klimaatadaptatie, landbouw en lokale ontwikkelingen in bebouwd gebied. Wetterskip Fryslân tot slot gaat over schoon, veilig en voldoende water. De opgaven in de Friese Waddenkust vragen om samenwerking tussen de verschillende overheden.

Tot slot zijn er ook nog andere (externe) betrokken partijen. Rijkswaterstaat beheert het buitendijkse systeem en koppelt natuurherstel aan kustversterking. Landbouworganisaties, natuurbeheerders en inwoners/ondernemers zijn eigenaar en/of gebruikers van het landschap, en hebben met hun activiteiten invloed op het landschap via beheer, innovatie, natuurherstel en lokale initiatieven. Samen bepalen ze het draagvlak voor gebieds-ontwikkeling.

2.5 Conclusie

De opgaven in de Friese Waddenkust hangen sterk met elkaar samen en beïnvloeden elkaar over de grenzen van sectoren heen. Ontwikkelingen in klimaat en water werken direct door in landbouw, natuur en leefomgeving, terwijl keuzes in landgebruik, inrichting en recreatie juist weer van invloed zijn op biodiversiteit, waterbalans, leefomgeving en brede welvaart. Dit betekent dat oplossingen zelden op één thema gericht kunnen zijn: maatregelen hebben vrijwel altijd effecten op meerdere domeinen tegelijk.

Deze samenhang vraagt om integrale oplossingen die raken aan de verantwoordelijkheden van meerdere partijen. Daarnaast kan een aanpak op een wat groter schaalniveau schaalvoordelen opleveren, leereffecten creëren en de financierbaarheid van maatregelen vergroten.

Uit de analyse van de opgaven komen de volgende belangrijke conclusies:

- Klimaatverandering brengt opgaven als zeespiegelstijging, verzilting en waterveiligheid, omgaan met weersextremen (droogte, hitte, wateroverlast) en druk op zoetwaterbeschikbaarheid met zich mee. Op het gebied van waterveiligheid formuleren we binnen dit programma geen

maatregelen. Aan waterveiligheid wordt invulling gegeven binnen het dijkversterkingsprogramma Koehool-Lauwersmeer dat Wetterskip Fryslân voorbereid en uitvoert. Wel borgen we de samenhang van maatregelen uit beide programma's. Voor zoetwaterbeschikbaarheid en verzilting ligt nog wel een opgave waar aandacht voor nodig is.

- Landbouw: het gebied heeft een ongewis perspectief als sterke landbouwsector, daarvoor is zoetwaterbeschikbaarheid een belangrijke randvoorwaarde naar de toekomst. Het is daarnaast van belang om in de bedrijfsvoering te anticiperen op veranderende omstandigheden (waaronder weersextremen, verzilting, en bodemverdichting), zodat negatieve effecten beperkt kunnen worden.
- (Be)leefbaarheid: de leefkwaliteit staat onder druk door vergrijzing, ontgroening, afnemende sociale samenhang en de terugloop van voorzieningen. Het ervaren welbevinden en de ervaren gezondheid dalen, terwijl de ruimte voor ontmoeting, beweging en recreatie niet altijd aansluit op de identiteit en schaal van het landschap en relatief beperkt is. Kwaliteiten van het landschap en erfgoed staan onder druk door uitbreiding van kernen, schaalvergroting of functieverlies. Ook recreatiedruk neemt toe op sommige plekken, terwijl andere delen kansen laten liggen. Er is een kans om het werelderfgoed langs de Waddenkust beter te vermarkten zodat toeristen langer in het gebied verblijven.
- Natuur: de staat van natuur en biodiversiteit staat zowel buiten- als binnendijks onder druk. In de Waddenzee blijven meerdere Natura 2000- en KRW-doelen achter: wadplaten, kwelders, mosselbanken, zeegras en migratieroutes staan onder druk. En verstoring van soorten neemt veelal meer toe dan af. Denk aan insecten als de grashommel en de noodzaak voor meer broedplekken voor wadvogels. Binnendijks is de waterkwaliteit in delen ontoereikend en zijn optimalisatie mogelijkheden nodig voor akkerfauna, insecten en leef- en (door)trek (schuil)mogelijkheden voor vissen.

3 Analyse vigerend beleid en doelstellingen

3.1 Samenvatting analyse

Als eerste stap in het opstellen van het Uitvoeringsprogramma Fries Programma Waddenkust is een analyse gedaan naar bestuurlijk vastgestelde ambities en doelen voor de Friese kustzone. Daarmee is de gezamenlijke beleidsinhoudelijke basis in kaart gebracht voor het verdere programma.

Deze beleidsanalyse keek naar bestaande rijks-, provinciale en gemeentelijke visies, programma's en gebiedsdocumenten. De analyse bracht op hoofdlijnen de lange-termijnambities, strategische doelen en korte termijndoelen voor de Friese Waddenkust in beeld, zonder nieuw beleid toe te voegen.

De analyse omvatte documenten als de Agenda voor het Waddengebied 2050, het Investeringskader Waddengebied 2016-2026 (IKW), de provinciale Omgevingsvisie en Blauwe Omgevingsvisie, gemeentelijke omgevings- en gebiedsvisies, het Natuurbeheerplan Fryslân, het Deltaprogramma Zoetwater, de Programmatische Aanpak Grote Wateren (PAGW) en de landbouw- en leefbaarheidsagenda's binnen de Regiodeals. Ook gebiedsgerichte visies zoals het Waddenkompas Noardeast-Fryslân en Perspectief op de Waddenkust (gemeente Waadhoeke) zijn in de analyse betrokken.

Kortgezegd laat de analyse zien dat er brede bestuurlijke overeenstemming bestaat over de ontwikkelrichting van de Friese Waddenkust en over de sterke samenhang daarin tussen waterveiligheid en klimaatadaptatie, biodiversiteit, landbouw en leefbaarheid. Dit breed gedragen beeld is door de vier partijen verwoord in een gezamenlijke ambitie voor de Friese Waddenkust (zie paragraaf 4.1).

3.2 Doelstellingen

De Friese Waddenkust staat voor structurele veranderingen die de komende decennia zullen intensiveren, zoals versnelde zeespiegelstijging, afnemende zoetwaterbeschikbaarheid, verlies aan biodiversiteit, druk op landbouwproductie en de leefbaarheid van dorpen en een groeiende vraag naar zorgvuldig en meervoudig ruimtegebruik.

De uitgevoerde beleidsanalyse (zie paragraaf 3.1) bracht ook in beeld welke doelstellingen in de verschillende beleidskaders zijn vastgelegd. Met voorliggend uitvoeringsprogramma willen de samenwerkende partijen een additionele bijdrage leveren aan verschillende hoofddoelstellingen. Deze paragraaf benoemt deze hoofddoelstellingen en licht ze kort toe. Samen vormen de hoofddoelstellingen het inhoudelijke fundament onder het uitvoeringsprogramma.

Het betreft in eerste instantie sectoraal geformuleerde doelen (zoals ten aanzien van zoetwater, natuur, landbouw en leefomgeving), omdat zij volgen uit bestaande beleidskaders, wettelijke verplichtingen en/of financieringslijnen. Tegelijkertijd laat de analyse zien dat deze doelstellingen elkaar in de praktijk wederzijds beïnvloeden en daarom niet los van elkaar kunnen worden gerealiseerd. Daarom maakt voorliggend uitvoeringsprogramma in hoofdstuk 4 de stap van sectorale doelstellingen naar integrale strategische ontwikkelrichtingen

voor het gebied, waarin water- en bodemsysteem, natuur, landschap, landbouw en leefomgeving in samenhang worden benaderd. Deze integrale benadering is essentieel om keuzes te kunnen maken op het schaalniveau van de hele kustzone, zodat sectorale doelen elkaar versterken en niet concurreren.

- **Klimaatadaptievere landbouw en dorpen langs de Waddenkust**

Het doel is om zoetwater slimmer vast te houden en te benutten, zodat de afhankelijkheid van externe aanvoer kan afnemen. Hiermee wordt gewerkt aan een robuuster systeem dat beter aansluit bij natuurlijke omstandigheden en verschillende gebruiksfuncties, de beschikbaarheid van zoetwater zo goed mogelijk borgt, en tegelijkertijd beter kan inspelen op klimaatverandering. Het draagt ook bij aan het toekomstbestendig houden van zowel de landbouwsector als de dorpen op de lange termijn. Dit draagt niet alleen bij aan leefkwaliteit, klimaatadaptatie en biodiversiteit, maar ook aan de mentale en fysieke gezondheid van bewoners.

- **Verbeterde waterkwaliteit**

Het doel is om de chemische en ecologische waterkwaliteit stapsgewijs te verbeteren, in balans met gebruiksfuncties. Dit draagt bij aan een gezonde leefomgeving en versterking van natuurwaarden.

- **Versterkte biodiversiteit**

Het doel is om de basiskwaliteit van natuur te verbeteren, zodat algemene soorten duurzaam kunnen voorkomen in het landschap. Dit vraagt om samenhang tussen inrichting, beheer en gebruik van het gebied. Een robuustere BKN is ook een betere drager voor landbouw en andere sociaaleconomische activiteiten. Hierbij hoort ook het versterken van de samenhang tussen leefgebieden, onder andere door het verbeteren van het functioneren van verbindingen tussen zoet en zout en verblijfgebieden. Hiermee krijgen soorten meer ruimte om zich te verplaatsen en ontwikkelen. We beogen niet het realiseren van nieuwe verbindingen tussen zee en achterland.

- **Versterkte beleefbaarheid Waddenkust**

Het doel is om de landschappelijke en cultuurhistorische kwaliteiten te versterken en beter toegankelijk en beleefbaar te maken, passend bij de identiteit en schaal van het gebied. Hiermee ontstaat meer ruimte voor zowel bewoners als bezoekers om het gebied te ervaren. Zo wordt de kustzone een gebied waarin leefomgeving, economie waaronder R&T en landbouwsector samen met sociale structuren in samenhang verder worden ontwikkeld. De nadruk ligt op duurzame kwaliteit en een brede bijdrage aan welvaart.

Doelstellingen Waddenfonds

Zoals hiervoor benoemd beogen de samenwerkende partijen met voorliggend uitvoeringsprogramma een additionele bijdrage te leveren aan het realiseren van bovenstaande hoofddoelstellingen. Op die manier verwachten partijen ook bij te dragen aan het realiseren van doelstellingen van het Waddenfonds, te weten:

A. Het vergroten en versterken van de natuur- en landschapswaarden van het Waddengebied
B. Het verminderen of wegnemen van externe bedreigingen van de natuurlijke rijkdom van de Waddenzee
C. Een duurzame economische ontwikkeling in het Waddengebied, dan wel een substantiële transitie naar een duurzame energiehuishouding in het Waddengebied en de direct aangrenzende gebieden
D. Het ontwikkelen van een duurzame kennishuishouding ten aanzien van het Waddengebied.

Deze hoofddoelstellingen van het Waddenfonds zijn in het Uitvoeringsprogramma Waddenfonds 2024-2027 uitgewerkt tot gespecificeerde doelen voor specifieke thema's.

Doelstellingen Investeringskader Waddengebied
Het IKW faciliteert de ontwikkeling van robuuste meerjarige programma's en projecten die bijdragen aan een duurzame economische en ecologische versterking van het Waddengebied (IKW, 2023). Dit programma beoogt bij te dragen aan de vier rode draden van IKW voor integrale gebiedsontwikkeling, als onderdeel van de geformuleerde ambities van het IKW:

- Inclusieve samenleving met de aandachtspunten leefbaarheid, duurzame economie en bereikbaarheid;
- Dynamische klimaatadaptieve kustzone en natuurontwikkeling;
- Slib en sediment als circulaire grondstof voor een robuuste kustzone;
- Zoet-zout verbindingen in combinatie met zoetwaterbeschikbaarheid en versterking landbouw.

3.3 Aanvulling op lopende programma's

Er zijn al enkele lopende meerjarige programma's in het Waddengebied, zoals Programma Herstel Cultuurlandschap en Visit Wadden.

Programma Herstel Cultuurlandschap
De focus van dit programma ligt op het herstellen en zichtbaar maken van kenmerkende natuurlijke elementen van het Waddengebied, bijvoorbeeld de slaperdijken, zeearmen, Wadkreken en voormalige eilanden. Kenmerkende landschappelijke en cultuurhistorische elementen worden ook beleefbaar gemaakt voor het publiek., Daarnaast wordt de leefomgeving van specifieke plant- en diersoorten verbeterd en gaat er aandacht uit naar educatie en het vertellen van de verhalen die bij het Waddenlandschap en de cultuurhistorie horen.

Visit Wadden
Sinds 2018 wordt er door verschillende marketingorganisaties samengewerkt aan het goed op de kaart zetten van het Waddengebied en haar uitzonderlijke waarden. Onder andere door middel van verhalen, beleefbare routes of het uitlichten van de vele unieke kenmerken.

Voorliggend uitvoeringsprogramma vult deze lopende programma's aan door inzet rond landschap, erfgoed, recreatie, natuur, water en leefbaarheid kustbreed met elkaar te verbinden, te verdiepen en te versnellen. Het programma vervangt deze trajecten niet, maar richt zich op de 'plus': die onderdelen waar samenhang tussen opgaven nodig is, waar initiatieven anders versnipperd blijven of waar aanvullende uitvoeringskracht nodig is om tot integrale gebiedsgerichte resultaten te komen.

4 Ambitie 2050 en verder

Dit hoofdstuk beschrijft het gezamenlijke toekomstbeeld voor de Friese Waddenkust richting 2050 en verder, gebaseerd op water- en bodemsystematiek, ecologische draagkracht en brede welvaart. Het vormt het richtinggevende kader waarin samenwerkende partijen klimaatadaptatie, natuurherstel en (be)leefbaarheid als samenhangende ambities verbinden. Deze ambitie biedt de basis voor de strategische ontwikkelrichtingen en inspanningen die in de volgende hoofdstukken worden uitgewerkt.

4.1 Beschrijving van het gedeelde toekomstbeeld voor de Friese Waddenkust

Onderstaande tekst beschrijft op hoofdlijnen het toekomstbeeld van de Friese Waddenkustzone waar de vier samenwerkende overheden naartoe willen bewegen.

De Friese Waddenkust van 2050 is een levendig, veilig en internationaal herkenbaar kustlandschap, geworteld in haar UNESCO-status. De kustzone verandert van een harde scheiding tussen zee, dijk en achterland naar een veerkrachtig kustlandschap waarin zee, dijk en achterland meer met elkaar verbonden zijn.

De dijken zijn sterk en natuurlijk vormgegeven, de kwelders groeien mee met het getij, de dorpen zijn vitaal en de landbouw blijft een innovatieve en robuuste sector. Het Wad blijft open en dynamisch, met ruimte voor de menselijke maat.

De kust toont hoe Nederland toekomstgericht kan leven: zelfvoorzienend in zoetwater, bestand tegen weersextremen, en gebouwd op respect voor natuur, water en voedselzekerheid. Tegelijk blijft het een geliefde, aantrekkelijke en (be)leefbare plek voor zowel bewoners als bezoekers, waar de unieke kwaliteiten van rust, ruimte, donkerte, landschap en cultuurhistorie worden gekoesterd.

4.2 Focus van dit uitvoeringsprogramma

Zoals hiervoor genoemd, dragen verschillende bestaande (beleids)programma's en -processen ook bij aan het realiseren van de ambitie voor de Friese Waddenkust. Voorliggend uitvoeringsprogramma zet hier een spreekwoordelijke 'plus' op: het is een aanvulling op de bestaande inzet en zorgt voor een versnelling van de beweging naar het toekomstbeeld. Daartoe richt dit uitvoeringsprogramma zich op uitdagingen:

- Passend binnen de bestaande beleidskaders;
- Die niet of niet voldoende opgepakt worden zonder dit uitvoeringsprogramma (niet al elders belegd zijn);
- Waarbij partijen afhankelijk van elkaar zijn;
- Waarin samenwerkende partijen handelingsperspectief en uitvoeringskracht hebben;
- Waarin samenwerkende partijen op het schaalniveau van de Friese Waddenkust een verschil kunnen maken.

Toegevoegde waarde van dit uitvoeringsprogramma

Ondanks de bestaande inzet ontbreekt een integraal en kustbreed uitvoeringskader specifiek voor de Friese Waddenkust. Bestaande trajecten zijn veelal sectoraal of gericht op een deelgebied. Dit uitvoeringsprogramma beoogt daarom beleid en uitvoering over thema's en gebieden heen te verbinden, brengt samenhang en prioritering aan en richt zich op de plekken waar opgaven elkaar raken maar nog onvoldoende gezamenlijk worden opgepakt. Het uitvoeringsprogramma voorziet in een plus/additionaliteit op dat wat er al loopt en draagt daarmee bij aan het realiseren van de gezamenlijke (langetermijn)doelstellingen.

4.3 Strategische ontwikkelrichtingen voor het gebied

De ambitie voor de Friese Waddenkust uit paragraaf 4.1 bouwt voort op hetgeen partijen al eerder met elkaar afspraken in het gebiedsproces Koehool-Lauwersmeer (met zoetwater, ecologische plus en brede welvaart als dragers voor gebiedsontwikkeling), en is verder ingegeven door de opgaven en transities van het Investeringskader Waddengebied (energietransitie, landbouw- en voedseltransitie, klimaatadaptatie, grondstoffentransitie en een inclusieve samenleving), de integrale principes uit de Nota Ruimte (meervoudig ruimtegebruik, gebiedskenmerken centraal, en zoveel mogelijk voorkomen van afwentelen) en alle geanalyseerde beleidsdocumenten van samenwerkende partijen (zie hoofdstuk 2).

De door partijen vastgestelde langetermijn ambitie schetst een Friese Waddenkust die in 2050 veerkrachtig, veilig en internationaal herkenbaar is: een kustlandschap waarin zee, dijk en achterland sterker met elkaar verbonden zijn, natuur en water leidend zijn, en dorpen en landbouw vitaal blijven. Samenwerkende partijen delen daarbij de overtuiging dat brede welvaart – gedragen door ecologie, landschappelijke kwaliteit en economie – de basis vormt voor een toekomstbestendige kustzone. Aan de hand van de focus beschreven in paragraaf 4.2 vertaalt het Uitvoeringsprogramma deze ambitie in vier prioritaire samenhangende, ruimtelijke strategische ontwikkelrichtingen. Ze hebben elk een integraal karakter en maken concreet hoe de langetermijnvisie richting 2050 gestalte kan krijgen in de Friese Waddenkust. Ze vormen daarmee de brug tussen de ambitie en hoofddoelstellingen naar de uitvoeringsgerichte inspanningen van dit programma. De vier richtingen sluiten inhoudelijk nadrukkelijk aan bij drie van de vier 'rode draden' die het IKW als basis ziet voor de

integrale gebiedsprocessen, te weten: 1) inclusieve samenleving met de aandachtspunten leefbaarheid, duurzame economie en bereikbaarheid; 2) dynamische klimaatadaptieve kustzone en natuurontwikkeling; en 3) zoet-zout verbinden in combinatie met zoetwaterbeschikbaarheid en versterking landbouw. De ontwikkelrichtingen van voorliggend uitvoeringsprogramma bevatten in de basis ook verschillende aanknopingspunten om invulling te geven aan de vierde 'rode draad' van IKW (slib en sediment als circulaire grondstof voor een robuuste kustzone). Deels krijgt dit aanknopingspunt een nadere uitwerking in de versterking van de dijk Koehool-Lauwersmeer, die buiten de scope van dit uitvoeringsprogramma valt. Voor een ander deel vindt nadere uitwerking van deze rode draad plaats in de concrete projectbeschrijvingen van initiatieven die onderdeel uitmaken van dit uitvoeringsprogramma. Tot slot zit in de regio al energie op het thema slib in de haven van Harlingen.

Een klimaatbestendig en gezond water- en bodemsysteem dat zoetwater langer vasthoudt en slimmer benut, verzilting en weersextremen dempt en bijdraagt aan waterveiligheid. De waterstructuur ondersteunt natuur in opgroei- en migratiemogelijkheden, een toekomstbestendige landbouw en biedt ruimte voor recreatief medegebruik zoals vaarroutes en langzaam verkeer.

Een karakteristieke kustlijn waarin waterveiligheid, natuur en landschapsbeleving samenkomen. De waterkering biedt bescherming tegen hoogwater en ruimte voor extensief gebruik, rust, donkerte en cultuurhistorie. De kust vormt een verbindend en beleefbaar landschap voor iedereen, met aandacht voor UNESCO-kernwaarden en passende faciliteiten.

Een beleefbare leefomgeving die bijdraagt aan brede welvaart. Groene en klimaatbestendig ingerichte kernen vormen een gezonde en sociaal vitale leefomgeving die uitnodigt tot verblijf, ontmoeting en ontdekking voor alle doelgroepen. Kernkwaliteiten en cultuurhistorie van het gebied – van dorpen en achterland tot de Waddenkust – zijn herkenbaar en toegankelijk ontsloten, zodat bewoners én bezoekers het unieke Waddengebied kunnen beleven.

Een samenhangende groene en agrarische structuur vormt de basis voor een toekomstbestendig leef- en werklandschap. Biodiversiteit en landschappelijke kwaliteit vormen hierin een vanzelfsprekend onderdeel van het dagelijks gebruik. Agrarisch gronden, bermen, waterstructuren, natuurgebieden en dorpen zijn met elkaar verbonden in een robuust ecosysteem dat de basis vormt voor een aantrekkelijk en toekomstbestendig leef- en werklandschap.

De vier ontwikkelrichtingen kunnen niet los van elkaar worden gezien; ze zijn onderling verweven onderdelen van één integraal systeem. Daarbij vormt het water- en bodemsysteem de dragende onderlaag (1), die de randvoorwaarden schept voor een klimaatbestendige landbouw, een stabiele kust en een veilige leefomgeving. De kustzone en groen-blauwe structuren fungeren als ruimtelijke en functionele dragers (4), waarin natuurlijke processen en menselijke functies met elkaar worden verbonden (2). Dit samenspel komt uiteindelijk samen in de beleefbare leefomgeving en brede welvaart (3): het maatschappelijke doel waarin ecologische kwaliteit, economisch gebruik en leefbaarheid voor bewoners en gebruikers samenkomen. De samenhang en geografische verwevenheid is ook gevat in een kaartbeeld op de volgende pagina.

Kaart Friese Waddenkust

Een klimaatbestendig en gezond water- en bodemsysteem

dat zoetwater langer vasthoudt en slimmer benut, verzilting en weersextremen dempt en bijdraagt aan waterveiligheid. De waterstructuur ondersteunt natuur in opgroei- en migratiemogelijkheden, een toekomstbestendige landbouw en biedt ruimte voor recreatief medegebruik zoals vaarroutes en langzaam verkeer.

Een karakteristieke kustlijn

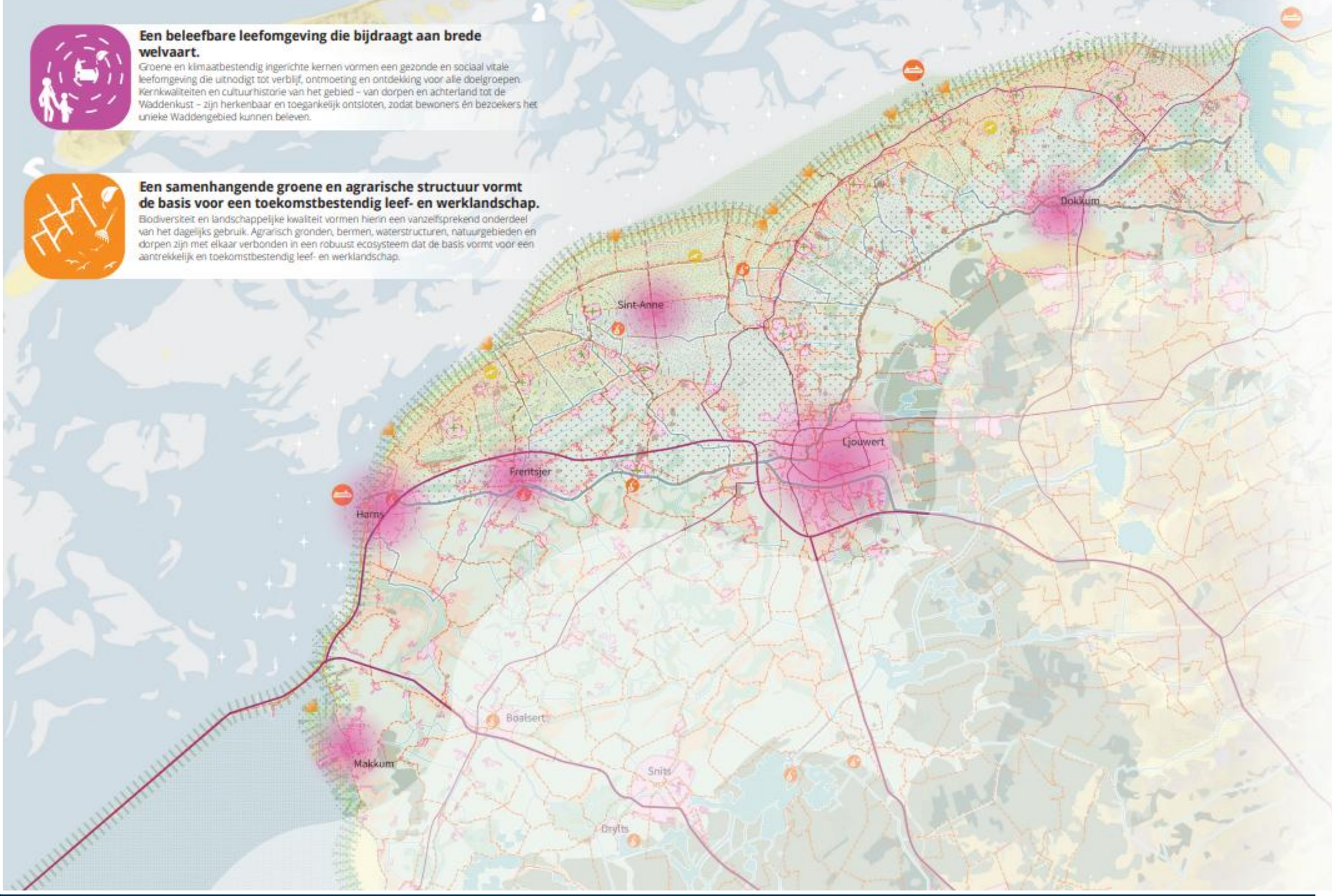
waarin waterveiligheid, natuur en landschapsbeleving samenkomen. De waterkering biedt bescherming tegen hoogwater en ruimte voor extensief gebruik, rust, donkerte en cultuurhistorie. De kust vormt een verbindend en beleefbaar landschap voor iedereen, met aandacht voor UNESCO-kernwaarden en passende faciliteiten.

Een beleefbare leefomgeving die bijdraagt aan brede welvaart.

Groene en klimaatbestendig ingerichte kernen vormen een gezonde en sociaal vitale leefomgeving die uitnodigt tot verblijf, ontmoeting en ontdekking voor alle doelgroepen. Kernkwaliteiten en cultuurhistorie van het gebied – van dorpen en achterland tot de Waddenkust – zijn herkenbaar en toegankelijk ontsloten, zodat bewoners én bezoekers het unieke Waddengebied kunnen beleven.

Een samenhangende groene en agrarische structuur vormt de basis voor een toekomstbestendig leef- en werklandschap.

Biodiversiteit en landschappelijke kwaliteit vormen hierin een vanzelfsprekend onderdeel van het dagelijks gebruik. Agrarisch gronden, bermen, waterstructuren, natuurgebieden en dorpen zijn met elkaar verbonden in een robuust ecosysteem dat de basis vormt voor een aantrekkelijk en toekomstbestendig leef- en werklandschap.

- Grote kernen
- Dorpskernen, incl. dorpsrondjes en vergroening
- Dorpen en steden
- Hoofdwegen
- Vaarrondjes
- Hoofdwaterwegen
- Water
- Verzilting eerste schil
- Verzilting tweede schil
- NNN-gebied
- Vergroenen dijk
- Overige natuurgebieden
- Akkervogels
- Uitzichtpunten op de zeedijk
- Fietsnetwerk
- Recreatieve routes naar kustlijn
- Toeristisch overstappunt, auto
- Toeristisch overstappunt, openbaar vervoer
- Veerverbinding

4.4 Relatie met andere plannen met bestuurlijke status

De ambities van dit uitvoeringsprogramma staan niet op zichzelf en sluiten direct aan op bestaand beleid van rijk, provincie en gemeenten. Het programma introduceert geen nieuw beleid, maar vertaalt vastgestelde visies en keuzes naar een samenhangend, gebiedsgericht en uitvoeringsgericht kader voor de Friese Waddenkust, aansluitend bij de Agenda voor het Waddengebied 2050.

Voorliggend uitvoeringsprogramma is een aanvulling op bestaande (beleids)programma's en -processen. Het uitvoeringsprogramma versnelt de ontwikkeling en uitvoering van samenhangende en integrale oplossingen voor opgaven in de Friese Waddenkust.

Uitwerking van de Omgevingswet
Dit uitvoeringsprogramma sluit aan op de systematiek van de Omgevingswet, waaronder Rijk, provincie, waterschap en gemeenten hun ambities uitwerken in omgevingsvisies en programma's. Voor de Friese Waddenkust zijn hierbij met name relevant:

- **Provincie Fryslân:** de Omgevingsvisie Fryslân, de Blauwe Omgevingsvisie, het Natuurbeheerplan en de provinciale landbouw- en klimaatadaptatieprogramma's;
- **Wetterskip Fryslân:** de Blauwe Omgevingsvisie, het waterbeheerprogramma en de uitvoering via onder andere het HWBP en KRW-maatregelen;
- **Gemeente Waadhoeke:** de gemeentelijke omgevingsvisie en programma's rond recreatie, leefbaarheid en klimaatadaptatie (o.a. Perspectief op de Waddenkust);
- **Gemeente Noardeast-Fryslân:** de omgevingsvisie en gebiedsprogramma's zoals het Waddenkompas, aangevuld met programma's voor landbouw, klimaatadaptatie en leefomgeving.

Dit uitvoeringsprogramma verbindt bestaande kaders en programma's en geeft hierop een gebiedsgerichte en samenhangende uitwerking, als aanvullende impuls voor de uitvoering in de Friese Waddenkust.

Routekaart Kust en klimaat
Onder de paraplu van de 'Agenda voor het Waddengebied 2050' werken Rijk, regionale overheden en stakeholders gezamenlijk aan de duurzame ontwikkeling van het hele Nederlandse Waddengebied. Afspraken hierover zijn uitgewerkt in het Uitvoeringsprogramma Waddengebied 2021-2026. Dit programma kent circa dertig initiatieven, en daarnaast vier transities: integrale vraagstukken waarvoor partijen routekaarten (procesmatige uitwerking van transitiepaden) opstellen aan de hand waarvan aan de vraagstukken met elkaar wordt gewerkt. Twee van deze transities zijn samengevoegd voor verdere uitwerking en betreffen 'klimaatadaptatie' en 'een integrale ontwikkeling van de kust'. Deze twee transities worden uitgewerkt in de zogenoemde 'Routekaart Kust en klimaat'. Eind 2025 is een eerste opzet hiervoor besproken in het Bestuurlijk Overleg Waddengebied.

In de Routekaart **Kust en klimaat** wordt een gezamenlijke visie gevormd en worden afspraken gemaakt over vraagstukken die het regionale niveau overstijgen. Het gaat in ieder geval om: zoetwaterbeschikbaarheid, zoet-zoutovergangen (waar wel, waar niet) en de wijze waarop de waterveiligheidsopgave (meer ruimtebeslag) en de N2000-regelgeving (geen verkleining van areaal) zich tot elkaar verhouden.

Voorliggend uitvoeringsprogramma integrale kustontwikkeling Fryslân loopt niet vooruit op de eventuele afspraken die vanuit de Routekaart **Kust en klimaat** gemaakt worden. Voorliggend uitvoeringsprogramma bevat projecten die invulling geven aan de opgaven waar het gebied voor staat en daarmee een bijdrage leveren aan het versterken van de Friese Waddenkust. Hierin wordt niet uitgesloten dat de gedragen, integrale oplossingen die voor de Friese Waddenkust tot stand komen ook voor een grotere regio relevant zijn (bijvoorbeeld zoetwaterbeschikbaarheid). Gedurende de uitvoering van voorliggend uitvoeringsprogramma zullen de samenwerkende partijen de afstemming met het proces van de routekaart borgen en dit proces ook voeden vanuit de opgedane ervaringen.

Hiermee sluiten we aan bij de ruimtelijke vertrekpunten die geformuleerd zijn in de Agenda voor het Waddengebied 2050 om de kusten van het Waddengebied als één samenhangende kuststrook te beschouwen, waarin bestaande elementen worden benut om de beleving te versterken (Vertrekpunt 6.) en tegelijkertijd wordt ingezet op versterking van de verschillende (ruimtelijke) identiteiten in het Waddengebied (Vertrekpunt 5.)

Gebiedsproces Dongeradielen

Gebiedsproces Dongeradielen: Provincie Fryslân, Wetterskip Fryslân en gemeente Noardeast-Fryslân werken samen met partners aan het gebiedsproces Dongeradielen. Het plangebied beslaat een deel van het plangebied van voorliggend uitvoeringsprogramma. Kern van het gebiedsproces is een plan te maken om schade als gevolg van bodemdaling door gaswinning aan het watersysteem op te lossen. Het Uitvoeringsprogramma Friese Waddenkust raakt mogelijk aan de maatregelen uit dat gebiedsproces. Beide projectorganisaties stemmen met elkaar af over die raakvlakken en de communicatie/ participatie daarover.

Uitvoerende programma's en processen

De uitwerking en uitvoering van beleid vindt plaats via een veelheid aan bestaande concrete programma's en trajecten, waaronder (niet uitputtend):

- Dijkversterking Koehool–Lauwersmeer (HWBP/Wetterskip Fryslân) en de Programmatische Aanpak Grote Wateren (PAGW) voor waterveiligheid, natuurherstel en zachte overgangen;
- De Regiodeal Natuurinclusieve Landbouw, de provinciale landbouwagenda Fryslân en gemeentelijke landbouwprogramma's in Noardeast-Fryslân voor landbouwtransitie;
- Gemeentelijke programma's Klimaatadaptatie Noardeast-Fryslân en provinciale klimaatadaptatietrajecten;
- IKW-programma's zoals Gastheerschap Waddengebied en Landschapsbeheer Fryslân;
- Kennis- en ontwikkeltrajecten zoals SALTA die met collectieven en ondernemers uit het gebied samenwerkt aan opgaven omtrent bodemkwaliteit, verzilting en zoetwater;
- De Regiodeal Noardwest Fryslân en de Regio deal Noordoost Fryslân II ;
- Rijksbesluiten en verkenningen, waaronder het Besluit over de toekomstige bereikbaarheid van Ameland (MIRT-verkenning) en het Besluit over het Programma Aansluiting Wind Op Zee (PAWOZ);
- Perspectief op de Waddenkust, gemeente Waadhoeke.

5 Inspanningen (projecten en processen)

5.1 Inleiding

De samenwerkende partijen zetten in de komende jaren (looptijd voorliggend uitvoeringsprogramma 2035) een eerste betekenisvolle stap op weg naar realisatie van de in hoofdstuk 4 benoemde ambitie voor de langere termijn. In de vorm van deelprogramma's geven partijen concreet vorm en inhoud aan de strategische ontwikkelrichtingen voor de Friese Waddenkust. Het zijn stuk voor stuk deelprogramma's waarmee partijen een verschil denken te kunnen maken door een tastbare invulling te geven aan de opgaven waarvoor het gebied zich gesteld ziet.

Tegelijk is de keuze voor de deelprogramma's ook ingegeven door de mate waarin er sprake is van voldoende draagvlak. Ten slotte speelde ook mee of de projecten uit het deelprogramma binnen de looptijd van het programma uitgevoerd zouden kunnen worden. Zo hebben samenwerkende partijen ambitie, momentum en realisme met elkaar gecombineerd om projecten in gang te zetten die het Friese Waddengebied vooruithelpen op de route naar het toekomstbeeld. Met de uitkomst daarvan als vertrekpunt, kunnen in eventuele volgende programmaperiodes volgende stappen worden gezet met nieuwe initiatieven.

De navolgende paragrafen geven per deelprogramma een korte toelichting op de inhoudelijke focus en samenhang. Ook wordt kerninformatie over de afzonderlijke projecten samengevat. Dit hoofdstuk biedt daarmee het overzicht.

Deelprogramma's

1. Slim omgaan met bodem & water
2. Impuls basiskwaliteit natuur
3. Klimaatadaptieve kustdorpen
4. Beleving, erfgoed en routes
5. Lokale gebiedsontwikkelingen

5.2 Deelprogramma ‘Slim omgaan met bodem & water’

De Friese Waddenkust staat voor grote uitdagingen als gevolg van klimaatverandering zoals toenemende droogte door veranderende neerslagpatronen en verminderde aanvoer vanuit het IJsselmeer, verzilting vanuit de Waddenzee en de druk op de beschikbaarheid van schoon zoet water. Tegelijkertijd vragen de opgaven voor een toekomstbestendige landbouw, waaronder het herstel van biodiversiteit, de verbetering van waterkwaliteit en de versterking van de leefbaarheid, om een integrale benadering van bodem- en watersystemen. De vruchtbare landbouwgronden van de Friese kustzone bieden veel kansen, maar vragen ook om een andere manier van omgaan met water zoals meer opvang, bodemgebruik en natuurlijke processen.

Daarom bundelt dit deelprogramma drie samenhangende deelprojecten die gezamenlijk bijdragen aan een klimaatbestendige en vitale Waddenkust. Door te investeren in zoetwaterbeschikbaarheid, duurzaam bodembeheer, vermindering van chemische emissies, herstel van biodiversiteit en een sterkere blauw-groene infrastructuur geschikt voor recreatie, wordt gewerkt aan een robuust kustgebied waarin landbouw, natuur, recreatie, water- en bodembeheer elkaar versterken.

Het deelprogramma ”Slimmer omgaan met bodem en water” richt zich op het versterken van een klimaatbestendige, economisch vitale en robuuste Friese Waddenkust. Centraal staat het beter benutten van bodem- en watersystemen als fundament voor een toekomstbestendige landbouw, een veerkrachtige natuur en een (be)leefbaar kustgebied. Door zoetwaterbeschikbaarheid te vergroten, de afhankelijkheid van externe wateraanvoer te verminderen, de waterkwaliteit te verbeteren en biodiversiteit te versterken, wordt gewerkt aan een duurzame balans tussen landbouw, natuur, recreatie en klimaatadaptatie. Tegelijkertijd wordt ingezet op kennisontwikkeling en kennisdeling, zodat opgedane ervaringen breed toepasbaar zijn binnen het Waddengebied. Hierbij wordt vanzelfsprekend gebruik gemaakt van bestaande kennisnetwerken zoals de Waddenacademie en Salta (specifiek voor verzilting).

Om de realisatie van het projectdoel dichterbij te brengen, worden de volgende projecten tot uitvoering gebracht: klimaatbestendige Waddenkust 2050, duurzame gewasbescherming Waddenkust en Swiet Wetter Wierum – Ternaard voor blauw-groene dooradering en recreatievaart

Hiermee ontstaat een doorlopende leerlijn van experiment naar toepassing en opschaling, die aansluit op de concrete behoeften van agrariërs en gebiedspartijen in het kustgebied. De projecten lopen grotendeels in de periode 2026-2030/2032, met ruimte voor doorontwikkeling en opschaling in latere fases.

Beoogd resultaat
De deelprojecten resulteren in een samenhangend deelprogramma waarin bodem, water, landbouw, natuur en recreatie elkaar versterken. De projecten leveren concrete maatregelen op voor klimaatadaptief waterbeheer, vermindering van chemische belasting van bodem en water, versterking van zoetwaterbeschikbaarheid. Daarnaast ontstaat een duurzaam regionaal kennisnetwerk met praktijkervaringen, monitoringgegevens en handelingsperspectieven voor agrariërs, overheden en gebiedspartijen. Hiermee wordt de Friese Waddenkust ontwikkeld tot een voorbeeldregio voor klimaatbestendige landbouw, natuurinclusief beheer en duurzaam gebruik van water en bodem.

Door inzet op samenhangende maatregelen op het gebied van waterbeheer, bodembeheer en landbouwpraktijk wordt bijgedragen aan:

- Een robuuster zoetwatersysteem, waarin water langer wordt vastgehouden en slimmer benut;
- Verbeterde bodemkwaliteit en -weerbaarheid, met aandacht voor bodemleven, organische stof en bodemstructuur;
- Vermindering van droogte- en verziltingsgevoeligheid op perceels- en gebiedsniveau;
- Verbeterde waterkwaliteit door vermindering van nutriëntenverliezen en emissies door gewasbeschermingsmiddelen;
- Toekomstbestendige landbouwpraktijken, met praktische handvatten voor agrariërs.

Hiermee wordt bijgedragen aan een aantal uitdagingen die in dit gebied op een specifieke manier bij elkaar komen: zoals het behoud van een uiterst hoogwaardig en waardevol landbouwgebied (m.n. pootaardappelteelt), waarvoor de beschikbaarheid van zoetwater cruciaal is (zowel de Waddenzee als het binnendijkse landbouwgebied), de ligging aan de Waddenzee (UNESCO Werelderfgoed) waarvan de unieke natuurwaarden ook gebaat zijn bij voldoende aanvoer van zoetwater, het verbeteren van de waterkwaliteit, het anticiperen op een grotere invloed van weersextremen en verzilting, en de verminderde beschikbaarheid van zoet water vanuit het IJsselmeer.

Additionaliteit subsidie

De inzet van Waddenfondsmiddelen maakt binnen dit deelprogramma aantoonbaar additionele activiteiten mogelijk doordat zij kennisontwikkeling, praktijktoepassing en gebiedsgerichte aanpakken versterken en met elkaar verbinden. Hierdoor wordt het mogelijk om bestaand onderzoek te verdiepen en sterker te koppelen aan de praktijk, innovatieve pilots op te zetten en te monitoren die nu nog niet gangbaar zijn, en integrale gebiedsaanpakken uit te voeren waarin maatwerk, samenwerking en leren centraal staan. Zonder bijdrage blijven deze initiatieven kleinschalig, minder integraal en met beperkte kennisopbouw. Met subsidie ontstaat een samenhangend geheel met grotere impact en opschaalbare inzichten voor een klimaatrobuust water- en bodemsysteem.

Tabel 1 Overzicht projecten binnen het deelprogramma slimmer omgaan met water en bodem

Nr	Naam project	Type project	Initiatiefnemer(s)	Beoogd resultaat
1.1	Klimaatbestendige Waddenkust 2050	Gebiedsproces met maatregelpakket vasthouden zoetwater en onderzoek en verzilting	Wetterskip Fryslân en provincie Fryslân	Klimaatadaptief watersysteem, minder droogte- en natschade, betere waterkwaliteit
1.2	Duurzame gewasbescherming Waddenkust	Ontwikkelen kennishuishouding	Provincie Fryslân	Bevorderen duurzame landbouw, verbeteren waterkwaliteit en verminderen uitstroom gewasbeschermingsmiddelen naar Waddenzee. Verbetering biodiversiteit.
1.3	Swiet Wetter Wierum – Ternaard voor blauw-groene dooradering en recreatievaart	Inrichting en realisatie	Gemeente Noardeast-Fryslân	Herstel watergangen tot natuurvriendelijke oevers, verbetering waterkwaliteit en versterking van ecologische verbindingen tussen binnendijks en kustzone

5.3 Deelprogramma ‘Impuls basiskwaliteit natuur’

De Friese waddenkust is een landschap waar een verscheidenheid aan soorten zich thuisvoelt. Denk aan de graag geziene weidevogels, kustvogels en wadvogels maar ook de minder zichtbare soorten insecten en vissen. Echter staat het gebied voor de opgave om biodiversiteitsverlies tegen te gaan en de samenhang tussen natuur, landbouw, water en landschap te versterken. Kenmerkende soorten en leefgebieden staan namelijk onder druk door veranderingen in landgebruik, versnippering van leefgebieden, klimaatverandering en een afnemende ecologische kwaliteit van het kustgebied. Voor de vogelsoorten betekent dit een beter leefgebied als onderdeel van de Flyway. Hetzelfde geldt voor vissen die leven langs de Waddenkust. De opgave zit in het verbeteren van functioneren van bestaande vismigratie voorzieningen (Swimway). Tegelijkertijd biedt de Waddenkust kansen om natuurherstel te verbinden met functies zoals waterbeheer en toekomstbestendige landbouw waardoor de afname van essentiële insectensoortpopulaties gekeerd kan worden.

Het doel van dit deelprogramma is om de basiskwaliteit van natuur langs de Friese Waddenkust duurzaam te versterken door projecten die gericht zijn op het herstel en de ontwikkeling van leefgebieden, het verbeteren van ecologische verbindingen en het versterken van natuurlijke processen. In samenhang met onder andere landbouw en waterbeheer wordt gewerkt aan een robuust ecologisch netwerk waarin kust- en weidevogels (zoals de grutto), bestuivers (zoals de grashommel), akkernatuur en migrerende vissoorten (zoals de paling en de driedoornige stekelbaars) betere leef- en migratiemogelijkheden krijgen. Daarnaast wordt ingezet op kennisontwikkeling, monitoring en opschaling van succesvolle aanpakken binnen het Waddengebied. De impuls wordt gegeven aan verschillende onderdelen van het systeem — van watergangen en dijken tot landbouwpercelen en verbindingszones — en is gericht op het samenbrengen ervan tot een functionerend ecologisch netwerk.

Het deelprogramma voorziet onder andere in het verbreden en natuurvriendelijk inrichten van watergangen, waarmee waterkwaliteit, berging en ecologische verbindingen verbeteren. Ook richt het deelprogramma zich op het verbeteren van het functioneren van bestaande vismigratie routes in het binnendijkse gebied. Door een combinatie van technische aanpassingen, slim beheer en gerichte monitoring wordt toegewerkt naar een robuuste en toekomstbestendige Swimway tussen Waddenzee, Lauwersmeer, polders en de Friese boezem. Het programma richt zich ook op het verder vergroenen van het landelijke gebied en vergroten van de biodiversiteit door aanleg van bloemrijke structuren, landschapselementen, verbinden van samenhangende leefgebieden voor bestuivers zoals de grashommel en akkervogels, en broedplekken voor visdieven.

Het bundelen van aanvankelijk losse maatregelen in dit deelprogramma zorgt voor verankering in een gebiedsdekkend netwerk van water- en groenstructuren, waarin soorten zich kunnen verplaatsen, ontwikkelen en reproduceren. Hiermee wordt niet alleen gewerkt aan herstel van biodiversiteit, maar ook aan een robuuster ecosysteem dat beter bestand is tegen klimaatverandering, en dat tegelijkertijd bijdraagt aan waterbeheer, landbouw en leefbaarheid in de kustzone. Dit geeft daarmee een passende invulling aan de transities uit de Agenda voor het Waddengebied 2050 te weten ‘klimaatadaptatie’ en ‘een integrale ontwikkeling van de kust’.

Beoogd resultaat
Door in te zetten op deze samenhangende maatregelen wordt bijgedragen aan:

- Herstel van ecologische verbindingen tussen binnen- en buitendijkse systemen (zoet-zout);
- Versterking van vismigratie;
- Uitbreiding en kwaliteitsverbetering van leefgebieden voor vogels, vissen en insecten;
- Realisatie van een samenhangend groenblauw netwerk in landbouw- en kustgebied;
- Dynamische klimaatadaptieve kustzone en structurele verhoging van de basiskwaliteit natuur in de kustzone (natuurontwikkeling).

Hiermee wordt bijgedragen aan een aantal uitdagingen die in dit gebied op een specifieke manier bij elkaar komen: versterken van het groenblauwe netwerk in de Friese Waddenkust en daarmee het versterken van een van de dragers van de sociaaleconomische leefbaarheid van het gebied (drager van economische sectoren als landbouw en recreatie en toerisme, maar ook drager van gezonde en hooggewaardeerde leefomgeving). Ook wordt met binnendijkse maatregelen bijgedragen aan het herstellen en beschermen van specifieke natuurwaarden van het UNESCO Werelderfgoed Waddenzee.

Additionaliteit subsidie
Binnen dit deelprogramma maakt de inzet van Waddenfondsmiddelen aantoonbaar additionele activiteiten mogelijk doordat zij bestaande initiatieven verbinden, opschalen en verdiepen tot een samenhangende aanpak op gebiedsniveau. Hierdoor kunnen maatregelen niet alleen functioneel worden uitgevoerd, maar ook worden geoptimaliseerd voor ecologische meerwaarde en systeemwerking.

Concreet maakt de subsidie het mogelijk om watermaatregelen te combineren met recreatieve en ecologische functies (zoals een vaarrecreatienetwerk), om vismigratie knelpunten buiten het huidige programma van Wetterskip Fryslân op te lossen en ontbrekende schakels in migratieroutes te realiseren. En om initiatieven als Polliconnect, groenblauwe dooradering, en akkernatuurherstel op te schalen tot een gebiedsdekkend netwerk met samenwerking met agrariërs, monitoring en kennisopbouw. Daarnaast maakt de subsidie het mogelijk om innovatieve concepten zoals Future Dikes door te ontwikkelen tot toepasbare oplossingen inclusief verdienmodellen, en om bij soortgerichte projecten zoals visdieven onderzoek en maatregelen uit te voeren waar nu geen middelen voor zijn.

Zonder bijdrage blijven deze initiatieven afzonderlijk, kleinschalig of onvolledig. Met subsidie ontstaat een samenhangend pakket met structurele ecologische impact en opschaalbare werking op kustschaal.

Tabel 2 Overzicht projecten binnen het deelprogramma een impuls voor basiskwaliteit natuur in de kustzone

Nr	Naam project	Type project	Initiatiefnemer(s)	Beoogd resultaat
Project 1. Aanleg wateropvang met natuurlijke bermen en oevers				
2.1.1	Aanleg opvang water met natuurlijke bermen en oevers	Inrichting gebied	Gemeente Noardeast-Fryslân	Klimaatrobuust watersysteem
2.1.2	Gebiedsgerichte groenblauwe dooradering - aanpak op ecologisch beheerde bermen, oevers en sloten van, met en door de Friese overheden	Planvorming voor gebiedsgerichte aanpak	Provincie Fryslân	Gebiedsgerichte aanpak voor groenblauwe infrastructuur met kustoverheden
Project 2. Van weide naar Wad – Herstel van een verbonden kustvogellandschap				
2.2.2	Realiseren van broedplekken voor kustvogels	Soortgericht project	Gemeente Waadhoeke en gemeente Noardeast-Fryslân	Bijdragen aan een meer stabiele populatie visdieven en scholeksters
Project 3. Vergroten van de biodiversiteit en het ecologisch netwerk in het Friese Waddenkustgebied				
2.3.1	Inrichten van 3-5 pilotgebieden voor akkernatuurherstel aan de Friese Waddenkust	Gebiedsaanpak	Provincie Fryslân en collectief Waadrâne	Inrichten van groenblauwe dooradering-elementen met ondernemers
2.3.2	Waddenkustbreed herstelprogramma voor bestuivers en bloemrijke verbindingen met de grashommel als icoonsoort (PolliConnect)	Gecoördineerde aanpak	Provincie Fryslân	Herstellen van habitats en verbindingen robuust bestuiver populaties
2.3.3	Ontwikkeling van de Friese Waddenzeedijk als aaneengesloten ecologische verbindingszone voor bestuivers, insecten en kustgebonden biodiversiteit	Innovatie en brede pilot	Provincie Fryslân	Meer inzicht in verdienmodellen voor biodiverse dijken
Project 4 Verbeteren functioneren bestaande vismigratievoorzieningen en leefgebieden van migrerende vissoorten				
2.4	Verbeteren functioneren bestaande vismigratievoorzieningen en leefgebieden van migrerende vissoorten	Systeem-maatregel/ realiseren ecologische verbinding en monitoring effecten	Wetterskip Fryslân	Oplossen knelpunten in het watersysteem tbv vismigratie

5.4 Deelprogramma ‘Klimaatadaptieve kustdorpen’

Dorpen spelen een belangrijke rol in een gezonde en klimaatbestendige leefomgeving. Het versterken van groen in en rondom deze dorpen biedt kansen om meerdere opgaven tegelijkertijd aan te pakken: klimaatadaptatie, biodiversiteitsherstel, gezondheid, leefbaarheid en natuureducatie.

Dit deelprogramma richt zich daarom op het realiseren van groene, koele verblijfplekken en het versterken van de ecologische verbindingen tussen dorpen en het omliggende landschap. Daarbij wordt gewerkt aan de verbetering van de basiskwaliteit natuur (BKN), meer bomen en struiken, nectarplanten, natuurinclusief beheer en voorzieningen voor dieren. Door belangrijke groenstructuren met elkaar te verbinden ontstaat een samenhangende ecologische hoofdstructuur waarin natuurgebieden, dorpen en landschap elkaar versterken.

De klimaatbestendigheid van de dorpen Hallum, Marrum en Blije kan met name versterkt worden door het creëren van nieuwe koele en groene verblijfplaatsen voor mensen en andere levensvormen. Het aanleggen van deze groene verblijfplaatsen en het daarmee vergroenen van de kernen draagt ook bij aan de landelijke doelen om klimaatbestendig ingericht te zijn in 2050, de doelen van de Natuurherstelverordening, Basiskwaliteit Natuur, de verbondenheid van leefgebieden van soorten en de Friese Bomen- en bossenstrategie.

De gemeente Waadhoeke wil dat de huidige ecologische waarden in stand worden gehouden en daar waar het kansrijk is, worden hersteld en versterkt. Het streven is een gemeentelijke ecologische hoofdstructuur waarin belangrijke hotspots met elkaar worden verbonden door natuurlijke corridors. Dit sluit aan bij de doelen in de Duurzaamheidsagenda 2025-2028.

Met een Waddenfondssubsidie wordt de biodiversiteit versterkt door op verschillende locaties binnen en rondom de stad Franeker maatregelen te nemen. Hier is te denken aan het toevoegen van specifieke planten en bossages die aansluiten bij de kernwaarden van het Waddengebied en er nu niet zijn en die een positieve bijdrage leveren aan de ecologische waarden.

Een ander belangrijk onderdeel is de vergroening van de omgeving van kinderen. Groene schoolpleinen fungeren niet alleen als leeromgeving, maar dragen ook bij aan biodiversiteit, verkoeling en wateropvang binnen de dorpen. De projecten grijpen direct in op de fysieke leefomgeving — van schoolpleinen en dorpskernen tot stedelijke structuren — en zorgen voor een versterking van de samenhangende groenblauwe structuur in het gebied. In totaal willen we via dit deelprogramma verschillende maatregelen nemen bij bijvoorbeeld publieke pleinen, schoolpleinen en/of erven.

Beoogd resultaat
Door inzet op deze samenhangende maatregelen wordt bijgedragen aan:

- Realisatie van dynamische klimaatadaptieve kustzone en groene leefomgeving in kernen langs de kust;
- Vermindering van hittestress en wateroverlast door vergroening en wateropvang;
- Versterking van biodiversiteit in de bebouwde omgeving;

- Verbetering van gezondheid, verblijfskwaliteit en sociale leefbaarheid voor verschillende doelgroepen zoals kinderen en inwoners van het gebied;
- Een samenhangend groenblauw netwerk van dorps- tot stedelijk niveau;

Hiermee wordt bijgedragen aan een aantal uitdagingen die in dit gebied op een specifieke manier bij elkaar komen: het verbeteren van de gezondheid van inwoners van het gebied, het borgen van de leefbaarheid en een groene buitenruimte van het gebied, het anticiperen op de gevolgen van klimaatverandering (opwarming, weersextremen). Daarnaast draagt het deelprogramma bij aan het versterken en uitbreiden van het groenblauwe netwerk in de dorpen en steden van de Friese Waddenkust en daarmee aan het versterken van een van de dragers van de sociaaleconomische leefbaarheid van het gebied (drager van economische sectoren als landbouw en recreatie en toerisme, maar ook drager van gezonde en hooggewaardeerde leefomgeving).

Additionaliteit subsidie

De inzet van Waddenfondsmiddelen maakt binnen dit deelprogramma aantoonbaar additionele activiteiten mogelijk om meerdere dorpskernen integraal klimaatadaptief in te richten (in plaats van losse ingrepen), om op meerdere locaties groenblauwe schoolpleinen te realiseren inclusief educatie en monitoring, en om gebiedsbreed te investeren in de basiskwaliteit natuur in de bebouwde kom, samen met bewoners en terreinbeheerders. Ook worden losse vergroeningsprojecten gekoppeld tot één netwerk met samenhangende effecten op wateropvang, biodiversiteit en leefkwaliteit. Zonder aanvullende bijdrage blijven deze maatregelen beperkt tot afzonderlijke, kleinschalige projecten.

Tabel 3 Overzicht projecten binnen het deelprogramma kustbrede vergroening van de leefomgeving

Nr	Naam project	Type project	Initiatiefnemer(s)	Beoogd resultaat
3.1	Klimaatadaptieve Kustdorpen	Inrichting en aanleg groen	Gemeente Noardeast Fryslân	Het vergroenen en creëren van nieuwe groene/koele verblijfplaatsen in/rond deze versteende kernen draagt, naast klimaatadaptatie, bij aan veel andere opgaven
3.2	Cluster vergroening en versterking ecologische waarden Waadhoeke	Inrichting natuurinclusief en klimaatadaptatie	Gemeente Waadhoeke	Klimaatbestendige inrichting met vergroening en verbetering leefkwaliteit
3.3	Natuur en kindvriendelijk vergroenen Waadhoeke	Inrichting natuurinclusief	Gemeente Waadhoeke	Groene en gezonde leefomgeving voor kinderen

5.5 Deelprogramma ‘Beleving, erfgoed en routes’

De Friese Waddenkust is een gebied van uitzonderlijke landschappelijke, cultuurhistorische en recreatieve waarde. Hier komen het UNESCO Waddenzee Werelderfgoed, een karakteristiek terpen- en dijkenlandschap, historische terpdorpen, rust en ruimte én een rijk erfgoed samen. Het is dan ook verklaarbaar dat steeds meer dagrecreanten en toeristen het gebied weten te vinden en waarderen.

Dit deelprogramma richt zich op het verder versterken van de sociale vitaliteit, leefbaarheid en een duurzame, cultuur gedreven ontwikkeling van kustgemeenschappen langs de Friese Waddenkust. Met dit deelprogramma borduren we voort op de ingezette lijn om de Waddenkust niet alleen voor bezoekers en toeristen, maar ook voor bewoners aantrekkelijker en toegankelijker te maken. En wel via twee sporen:

- Recreatieve routes (ontbrekende schakels)
- Beleefbare cultuurhistorie

Verbindende linten in het landschap zijn een middel om dit voor bewoners én bezoekers van de Friese Waddenkust te bereiken. Deze linten verbinden dorpen, landschap en cultuurhistorie en vergroten de herkenbaarheid en toegankelijkheid van de cultuurhistorische kernkwaliteiten van het gebied. Fiets- en wandelroutes, dijkopgangen, dorpsplekken vormen samen met verhalen- en beleefroutes een doorlopend netwerk langs de kust en in het achterland.

Erfgoedlocaties maken het verhaal van kust, landschap en gemeenschap zichtbaar en beleefbaar. Door herbestemming, functieverbreiding en zorgvuldige inrichting ontstaan kwalitatief hoogwaardige plekken voor recreatie, educatie en bezinning, met aandacht voor inclusieve toegankelijkheid, stilte, duisternis en landschappelijke kernwaarden. In combinatie met maatregelen uit de andere deelprogramma’s (in het bijzonder deelprogramma ‘kustbrede vergroening van de leefomgeving’) investeren partijen hiermee in de kwaliteit van de leefomgeving, en de mogelijkheden om deze daadwerkelijk te beleven.

Beoogd resultaat:
Door inzet op deze samenhangende maatregelen wordt bijgedragen aan:

- Versterking van een gezonde, aantrekkelijke en sociaal vitale leefomgeving van dorpen en kustgemeenschappen;
- Een sterk en samenhangend recreatief netwerk van routes en verblijfsplekken langs de kust;
- Verbetering van de beleefbaarheid en toegankelijkheid van cultuurhistorie en landschap;
- Herbestemming en versterking van erfgoedlocaties als multifunctionele ontmoetingsplekken;
- Behoud en versterking van kernwaarden zoals openheid, rust en donkerte.

Hiermee wordt bijgedragen aan een aantal uitdagingen die in dit gebied op een specifieke manier bij elkaar komen:

- Het versterken van de economische sector recreatie en toerisme, en daarmee de regionale economie van het gebied;
- Het vergroten van het draagvlak voor de leefbaarheid van het gebied;
- Het bevorderen van het beleven van de unieke kwaliteiten van de waddenkust;

- Het vergroten van het bewustzijn van bewoners en bezoekers van de waarden van het UNESCO werelderfgoed Waddenzee;
- Het beschermen en benutten van de unieke cultuurhistorische en landschappelijke waarden van het gebied.

Additionaliteit subsidie

De inzet van Waddenfondsmiddelen maakt binnen dit deelprogramma aantoonbaar additionele activiteiten mogelijk doordat deze losse initiatieven verbindt en opschaalt tot een samenhangende kustbrede aanpak. Hierdoor wordt het mogelijk om een doorlopend en uitnodigend netwerk van routes en beleefplekken te realiseren, erfgoedlocaties breder en jaarrond toegankelijk te maken en herbestemming van karakteristieke panden daadwerkelijk mogelijk te maken. Ook wordt de cultuurhistorische basis via onderzoek beter geborgd. Zonder bijdrage blijven deze initiatieven afzonderlijk, kleinschalig of financieel niet haalbaar. Met subsidie ontstaat structurele impact op beleefbaarheid, erfgoedbehoud en brede welvaart.

Tabel 4 Overzicht projecten binnen het deelprogramma Beleving, erfgoed en routes

Nr	Naam project	Type project	Initiatiefnemer(s)	Beoogd resultaat
Project 1: Recreatieve routes				
4.1.1	It Fiskwivepaad (jaagpad Peasens)	Inrichting	Noardeast Fryslân	Realisatie en verbinden van bestaande routes en herstel historische landschapselementen
4.1.2	Peazens-Moddergat (beleefdeel, excl. boerderij)	Inrichting	Noardeast Fryslân	Realisatie en verbinden van bestaande routes en herstel historische landschapselementen
4.1.3	Beleefroutes Hegebeintum–Blije–Ferwert	Inrichting	Noardeast Fryslân	Realisatie en verbinden van bestaande routes en herstel historische landschapselementen
4.1.4	Bezinningstoerisme in de Waddenkust	Herstel ontbrekende schakels en ontsluiten informatievoorziening	Provincie Fryslân	Beleving van landschap, cultuurhistorie, rust en ruimte
4.1.5	Waaigatpad, Laisterpadsy, Schalsum–Dongjum	Inrichting	Gemeente Waadhoeke	Realisatie en verbinden van bestaande routes en herstel historische landschapselementen
4.1.6	Ruimtelijke kwaliteit en toegankelijkheid (Op paad fase 3)	Inrichting	Gemeente Waadhoeke, gemeente Noardeast Fryslan en provincie Fryslan	Realisatie en verbinden van bestaande routes en herstel historische landschapselementen
Project 2: Beleefbare cultuur(historie)				
4.2.1	Startpunt Stadhuis Franeker voor regionale beleefbaarheid	Functie verbreding	Gemeente Waadhoeke	Een multifunctionele erfgoedlocatie die bijdraagt aan vermarkting UNESCO en versterking toerisme
4.2.2	Doorontwikkeling Waddenkust K(I)eigoed	Inrichting en restauratie	Provincie Fryslân	Herbestemming van minimaal 6 erfgoedpanden tot recreatieve en culturele plekken met regionale uitstraling
4.2.3	Historisch dijkenonderzoek	Historisch onderzoek	Gemeente Noardeast Fryslân	Inzicht in slaperdijken en dijkrelicten voor versterking van borging en bescherming cultuurhistorisch landschap
4.2.4	Opknappen en toekomstbestendig maken Bunker Koehool	Bouwkundig herstel	Gemeente Waadhoeke, Stichting Bunker Koehool, Wetterskip Fryslan	Opstelling bunker als beleefbare erfgoedlocatie voor recreatie en educatie
		Totaal		

5.6 Deelprogramma ‘Lokale gebiedsontwikkelingen’

Dit deelprogramma richt zich op twee grotere integrale lokale gebiedsontwikkelingen rondom Holwert en het gebied nabij Sexbierum.

In het gebied tussen Sexbierum en Franeker (circa 300 hectare) is sprake van bodemdaling en, mede daarom, verzilting. Agrariërs in het gebied constateren dat de kwaliteit van landbouwgrond minder wordt. Er is sprake van een monocultuur. Een deel van het gebied was eerder in beeld voor uitbreiding van de glastuinbouw, maar deze uitbreiding wordt niet langer nagestreefd. Het gebied is daarnaast (vanuit de Regionale Energiestrategie) een zoekgebied voor de opwek van duurzame energie. Er is ook een oud windpark aanwezig.

Uiteindelijk levert het een nieuw te vormen en ingericht landschap op waarin opgaven niet ingepast worden, maar integraal met elkaar verbonden zijn. Ruimte bieden voor nieuwe energieopslag en -opwek, natuur, landbouw, recreatie en klimaatadaptatie. Op zo’n manier dat opgaven elkaar niet in de weg zitten of concurreren, maar juist complementair aan elkaar zijn en versterkend werken. Uniek is dat beoogd wordt het eigendom van het gebied voor minimaal 60% lokaal onder te brengen, zoals bij een lokale (gebieds)coöperatie. Dat is gelet op de omvang van het gebied, vernieuwend.

Ten slotte zien gemeente en dorpen graag een uitbreiding van het aanbod van beleefbare groene ruimte voor bewoners en bezoekers, met het oog op sociale vitaliteit. De gebiedsontwikkeling Sexbierum Waadhoeke richt zich op een multifunctioneel gebruik van de ruimte in het gebied door het integreren van opgaven als energie-opwek en -opslag, natuur, landbouw, recreatie en klimaatadaptatie in een nieuw gebiedsontwerp. Daarbij streven we zoveel mogelijk naar dubbel ruimtegebruik. Begin 2027 wordt een plan voorgelegd aan de gemeenteraad van Waadhoeke en volgt een besluit hoe door te gaan naar de volgende subfase binnen de gebiedsontwikkeling: de voorbereidingsfase.

Holwert is een belangrijke schakel in de kustdorpen langs de Friese Waddenkust. Er wonen ca. 1.500 mensen. Holwert ligt aan de Waddenzee en kenmerkt zich doordat de bootverbinding naar Ameland verzamelt en vertrekt vanaf de Pier. Het dorp Holwert zoekt naar realisatie van een aantal concrete en op korte termijn uitvoerbare projecten ten behoeve van de leefbaarheid, gezondheid en vitaliteit van haar inwoners. In overleg met de gemeente zijn twee projecten gekozen. Deze projecten maken onderdeel uit van de visie van het dorp voor de westzijde van het dorp. Deze twee projecten zijn nu mogelijk door inzet van een bijdrage van de provincie Fryslân aan het dorp.

Beoogd resultaat:
De gebiedsontwikkelingen dragen bij aan een integrale, gecombineerde invulling van verschillende opgaven, waaronder opgaven ten aanzien van duurzame energie (opwek en opslag), inclusieve samenleving met expliciete aandacht voor leefbaarheid, landbouw, klimaatadaptatie, water en recreatie. Ook geeft het invulling aan een behoefte van de samenleving voor een impuls van de genoemde gebieden.

Additionaliteit subsidie
De inzet van Waddenfondsmiddelen maakt binnen dit deelprogramma aantoonbaar additionele activiteiten mogelijk doordat deze losse initiatieven verbindt en opschaalt.

Tabel 5 Overzicht projecten binnen het deelprogramma lokale gebiedsontwikkelingen

Nr	Naam project	Type project	Initiatiefnemer(s)	Beoogd resultaat
5.1	Vitaal Waddenkustdorp Holwert	Realisatie	Gemeente Noardeast Fryslân	Een recreatieve en klimaatrobuust ingerichte impuls voor Holwert
5.2	Gebiedsontwikkeling Sexbierum Waadhoeke	Gebiedsontwikkeling gericht op multifunctioneel ruimtegebruik	Gemeente Waadhoeke	Duurzame energie ingepast in het landschap

5.7 Bijdrage projecten aan doelrealisatie

Doelstellingen Uitvoeringsprogramma Friese Waddenkust

De in de voorgaande paragrafen beschreven deelprogramma's geven een aantoonbare impuls aan de realisatie van doelen uit bestaande visies, beleid en ontwikkelingen. Onderstaande Tabel 6 laat zien aan welke vigerende en gezamenlijke (beleids)doelen (zie ook 3.2) de deelprogramma's een bijdrage verwachten te leveren. De tabel laat zien dat over het totaal gezien de deelprogramma's bijdragen aan alle doelen.

Tabel 6 Bijdrage inspanningen aan doelstellingen programma

Deelprogramma's	Inspanningen	Klimaatadaptievere landbouw en dorpen langs de Waddenkust	Verbeterde waterkwaliteit	Versterkte biodiversiteit	Versterkte beleefbaarheid Waddenkust
Deelprogramma 1 Slim omgaan met bodem & water	Vergroten zoetwater-beschikbaarheid, klimaatbestendig water- en bodemsysteem	X	X	X	X
Deelprogramma 2 impuls basiskwaliteit natuur	Versterken en verbinden water, bodem, landbouw en infrastructuur	X	X	X	X
Deelprogramma 3 Klimaatadaptieve kustdorpen	Structureel vergroenen en klimaatadaptief inrichten van dorpen en steden	X	X	X	X
Deelprogramma 4 Beleving, erfgoed en routes	Het realiseren van een beleefbare leefomgeving	X		X	X
Deelprogramma 5 Lokale gebieds-ontwikkelingen	Het ontwikkelen van een toekomstbestendige en beleefbare leefomgeving	X		X	X

Rode draden Investeringskader Waddengebied (IKW)

Tabel 7 geeft een beeld van de mate waarin de deelprogramma's van dit uitvoeringsprogramma bijdragen aan de vier rode draden van het Investeringskader Waddengebied (IKW) voor een integrale gebiedsontwikkeling.

Legenda

- Maximaal: alle projecten in dit deelprogramma dragen bij aan het realiseren van de IKW-rode draad
- Midden: het merendeel van de projecten in dit deelprogramma draagt bij aan het realiseren van de IKW-rode draad
- Minimaal: Enkele projecten in dit deelprogramma dragen bij aan het realiseren van de IKW-rode draad.

De tabel laat zien dat het Uitvoeringsprogramma Friese Waddenkust bijdraagt aan alle vier rode draden van het IKW, zij het in mindere mate aan de rode draad t.a.v. slim en sediment als circulaire grondstof (zie ook paragraaf 4.3. De rode draad 'inclusieve samenleving met

aandachtspunten leefbaarheid, duurzame economie en bereikbaarheid' krijgt invulling via projecten gericht op een toekomstbestendige landbouw en het versterken van de recreatiesector in het gebied, maar ook via projecten die draaien om het verbeteren van de beleefbaarheid van de Waddenkust en het versterken van cultuurhistorische waarden. De rode draad 'dynamische klimaatadaptieve kustzone en natuurontwikkeling' wordt bediend via projecten rondom het versterken van het groenblauwe netwerk, en het versterken van de biodiversiteit in het kustgebied, Ook inspanningen gericht op het verbeteren van de migratie- en verblijfsmogelijkheden voor Wadvogels, insecten en -vissen, en projecten gericht op het verbeteren van de waterkwaliteit en het borgen van de UNESCO kernwaarden dragen bij aan deze IKW-rode draad. Rondom de rode draad 'zoet-zout verbinden in combinatie met zoetwaterbeschikbaarheid en versterking landbouw' wordt ingezet op het bij elkaar brengen van partijen voor het ontwikkelen van kennis en het actief delen van kennis, ook in relatie met ecologisch beheer.

Hoewel de onderdelen van de deelprogramma's uit voorliggend uitvoeringsprogramma soms het karakter van een lokaal initiatief hebben, brengen ze juist in combinatie met elkaar een versnelling teweeg in de integrale ontwikkeling van het gebied. De meerwaarde van de programmatische inbedding schuilt in de kruisbestuiving tussen projecten (meerdere doelen dienen, werk met werk maken), de mogelijkheden om succesvolle initiatieven sneller uit te rollen (bredere uitwisseling van ervaringen, grotere exposure) en de mogelijkheden om concrete initiatieven op lokaal niveau te verbinden aan landelijke agenda's en de gremia daaromheen.

Doelstellingen Waddenfonds

Tabel 8 laat zien hoe we de bijdrage van de verschillende projectinspanningen zien in relatie tot de vier hoofddoelen van het Waddenfonds[1]. De legenda hieronder correspondeert met de scores op de vier doelen in de tabel. De tabel geeft een globaal oordeel van de bijdrage aan de Waddenfonds-doelen aan de hand van onderstaande gradaties.

Legenda

- Maximaal: alle projecten in dit deelprogramma dragen bij aan het realiseren van de Waddenfondsdoelstelling
- Midden: het merendeel van de projecten in dit deelprogramma draagt bij aan het realiseren van de Waddenfondsdoelstelling
- Minimaal: Enkele projecten in dit deelprogramma dragen bij aan het realiseren van de Waddenfondsdoelstelling.

In de tabel is te zien dat het Uitvoeringsprogramma Friese Waddenkust bijdraagt aan alle vier de doelstellingen die het Waddenfonds hanteert. Via o.a. het versterken van het groenblauwe netwerk, en het versterken van de biodiversiteit in het kustgebied, maar ook met projecten gericht op cultuurhistorische waarden en de beleefbaarheid van het gebied, draagt het programma bij aan de Waddenfonds-doelstelling t.a.v. het versterken van de natuur- en landschapswaarden. Via inspanningen gericht op het verbeteren van de migratie- en verblijfsmogelijkheden voor Wadvogels en -vissen, maar ook door projecten gericht op het verbeteren van de waterkwaliteit en het borgen van de UNESCO kernwaarden dragen partijen (indirect) bij aan de natuurlijke rijkdom van de Waddenzee. Via onder andere projecten gericht op een toekomstbestendige landbouw en het versterken van de

[1] *Deze hoofddoelen zijn in het Uitvoeringsprogramma-Waddenfonds-2024-2027 nader uitgewerkt in gespecificeerde doelen. Bij de daadwerkelijke Waddenfondsaanvraag is per deelprogramma inzichtelijk gemaakt hoe deze bijdragen aan de gespecificeerde doelen.*

recreatiesector in het gebied wordt bijgedragen aan het doel ‘een duurzame economische ontwikkeling in het Waddengebied’. Tot slot worden op de thema’s zoetwaterbeschikbaarheid, verzilting en onder andere ecologisch beheer partijen bij elkaar gebracht voor het ontwikkelen van kennis en het actief delen van kennis, waarbij we ook aan dat doel bijdragen, al dan niet als onderdeel van een breder project.

Additionaliteit IKW en Waddenfonds
De inzet van Waddenfondsmiddelen maakt het mogelijk om in de komende zeven jaar vanuit het programma additionele activiteiten te realiseren door het verbinden, verdiepen en opschalen van bestaande en nieuwe initiatieven naar een samenhangende gebiedsgerichte aanpak. Kennisontwikkeling en praktijktoepassing worden sterker aan elkaar gekoppeld (Bijvoorbeeld op het gebied van zoetwater), onder meer door onderzoek te verdiepen, innovatieve pilots uit te voeren en integrale oplossingen te realiseren. Dit leidt tot klimaatadaptieve inrichting van dorpskernen, de aanleg van groenblauwe netwerken en schoolpleinen, en het versterken van biodiversiteit en leefkwaliteit. Ook ontstaat een samenhangende kustbrede aanpak gericht op verbeterde beleefbaarheid, erfgoedbenutting en herbestemming van locaties. Daarnaast kunnen water-, recreatie- en ecologische functies beter worden gecombineerd en wordt gewerkt aan robuuste netwerken voor natuur en vismigratie. Innovaties zoals Future Dikes en soortgerichte maatregelen krijgen hiermee een doorontwikkeling en toepassing. Zonder aanvullende subsidie blijven initiatieven versnipperd en kleinschalig, terwijl met subsidie sprake is van structurele impact, samenwerking en opschaalbare oplossingen voor een klimaatrobuust systeem.

Al met al levert het een plus op voor de duurzame bescherming en ontwikkeling van de Waddenzee als natuurgebied en het behoud van het unieke open landschap.

5.8 Planning

Het uitvoeringsprogramma krijgt uitvoering in de komende jaren te weten in de periode 2027-2035. Bij sommige projecten vindt eerst verdere planvorming c.q. -uitwerking plaats voordat de uitvoering kan starten.

Tabel 7 Bijdrage inspanningen aan rode draden voor een integrale gebiedsontwikkeling Investeringskader Waddengebied

	Inspanningen	Inclusieve samenleving met de aandachtspunten leefbaarheid, duurzame economie en bereikbaarheid	Dynamische klimaatadaptieve kustzone en natuurontwikkeling	Zoet-zout verbinden in combinatie met zoetwaterbeschikbaarheid en versterking landbouw	Slib en sediment als circulaire grondstof voor een robuuste kustzone
Deelprogramma 1 Slim omgaan met bodem & water	Vergroten zoetwater-beschikbaarheid, klimaatbestendig water- en bodemsysteem	Midden	Maximaal	Maximaal	Minimaal
Deelprogramma 2 impuls basiskwaliteit natuur	Versterken en verbinden water, bodem, landbouw en infrastructuur	Minimaal	Maximaal	Maximaal	Midden
Deelprogramma 3 Klimaatadaptieve kustdorpen	Structureel vergroenen en klimaatadaptief inrichten van dorpen en steden	Maximaal	Midden	Minimaal	Minimaal
Deelprogramma 4 Beleving, erfgoed en routes	Het realiseren van een beleefbare leefomgeving	Maximaal	Minimaal	Minimaal	Minimaal
Deelprogramma 5 Lokale gebieds-ontwikkelingen	Het ontwikkelen van een toekomstbestendige en beleefbare leefomgeving	Maximaal	Midden	Midden	Midden

Tabel 8 Bijdrage inspanningen aan doelstellingen Waddenfonds

	Inspanningen	Het vergroten en versterken van de natuur- en landschapswaarden van het Waddengebied	Het verminderen of wegnemen van externe bedreigingen van de natuurlijke rijkdom van de Waddenzee	Een duurzame economische ontwikkeling in het Waddengebied, dan wel het gericht zijn op een substantiële transitie naar een duurzame energiehuishouding en direct aangrenzende gebieden	Het ontwikkelen van een duurzame kennishuishouding ten aanzien van het Waddengebied
Deelprogramma 1 Slim omgaan met bodem & water	Vergroten zoetwater-beschikbaarheid, klimaatbestendig water- en bodemsysteem	Maximaal	Midden	Midden	Midden
Deelprogramma 2 impuls basiskwaliteit natuur	Versterken en verbinden water, bodem, landbouw en infrastructuur	Maximaal	Midden	Minimaal	Midden
Deelprogramma 3 Klimaatadaptieve kustdorpen	Structureel vergroenen en klimaatadaptief inrichten van dorpen en steden	Maximaal	Minimaal	Midden	Midden
Deelprogramma 4 Beleving, erfgoed en routes	Het realiseren van een beleefbare leefomgeving	Maximaal	Minimaal	Midden	Minimaal
Deelprogramma 5 Lokale gebieds-ontwikkelingen	Het ontwikkelen van een toekomstbestendige en beleefbare leefomgeving	Midden	Maximaal	Maximaal	Minimaal

6 Programmamanagement

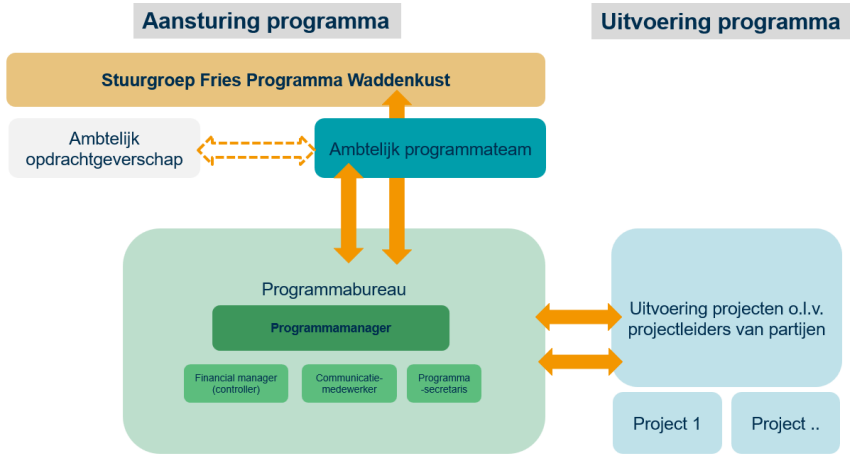
6.1 Organisatie

Het uitvoeringsprogramma is opgesteld door de overheden die (ambtelijk en bestuurlijk) deelnemen aan het Fries Programma Waddenkust (FPW), te weten de provincie Fryslân, gemeenten Noardeast-Fryslân en Waadhoeke en Wetterskip Fryslân. Deze partijen zijn voornemens om de komende jaren gezamenlijk en met partners uit het gebied uitvoering te geven aan het programma. Partijen dragen gezamenlijk verantwoordelijkheid voor de voorbereiding, financiering en uitvoering van de in het programma opgenomen projecten, ieder vanuit de eigen wettelijke taken, bevoegdheden en bestuurlijke verantwoordelijkheden.

Afspraken over de aansturing, besluitvorming, samenwerking, uitvoering en financiering van het programma zijn meer in detail uitgewerkt en vastgelegd in een Samenwerkingsovereenkomst. Voorliggend hoofdstuk geeft een beknopte samenvatting van de belangrijkste zaken:

Governance
Op hoofdlijnen bestaat de governance van het programma uit de volgende gremia: Stuurgroep, Ambtelijk opdrachtgeverschap, Programmabureau, het Ambtelijk Programmateam. De daadwerkelijke uitvoering vindt plaats via projecten (zie Figuur 7).

Stuurgroep Fries Programma Waddenkust
Elk van de vier deelnemende overheden is vertegenwoordigd in de Stuurgroep, die wordt voorgezeten door een gedeputeerde van de provincie. De Stuurgroep komt twee à drie keer per jaar bijeen en heeft als taak de randvoorwaarden en afspraken ten aanzien van de uitvoering van het Fries Programma Waddenkust te bewaken. Ook neemt de Stuurgroep besluiten over eventuele wijzigingsverzoeken bij het Waddenfonds. De programmasecretaris fungeert als secretaris van de Stuurgroep en ondersteunt de voorbereiding, verslaglegging en opvolging van vergaderingen. De programmamanager adviseert de Stuurgroep en rapporteert over de voortgang van het programma. Het programmaplan wordt jaarlijks door het programmabureau geactualiseerd en indien nodig ter besluitvorming aan de Stuurgroep voorgelegd.

Figuur 7 Voorgestelde governance structuur

Ambtelijk opdrachtgeverschap
Elk van de vier deelnemende overheden is vertegenwoordigd in het Ambtelijk opdrachtgeverschap. Het overleg ondersteunt de samenwerking tussen de betrokken partijen. Daarnaast vindt hier de afstemming plaats over het beschikbaar stellen van de benodigde ambtelijke capaciteit. De vertegenwoordigers dragen er binnen hun eigen organisatie zorg voor dat

de juiste voorwaarden worden gecreëerd om integraal en adaptief te kunnen samenwerken.

Programmabureau
Het programmabureau wordt ingericht ten behoeve van de coördinatie, monitoring en verantwoording van het Uitvoeringsprogramma Fries Programma Waddenkust (UP FPW) en daarmee van de in de gezamenlijke Waddenfondsaanvraag opgenomen projecten. Het programmabureau ondersteunt de provincie Fryslân in haar rol als penvoerder van de aanvraag en draagt zorg voor de programmaregie, de samenhang tussen de projecten, de monitoring van de voortgang en de inhoudelijke en financiële verantwoording richting het Waddenfonds en de deelnemende partijen.

De uitvoering van de projecten blijft de verantwoordelijkheid van de deelnemende partijen en projecttrekkers. Het programmabureau vervult nadrukkelijk geen uitvoerende projectorganisatie, maar richt zich op de programmaregie, de samenhang tussen projecten en samenwerking tussen partijen, de financiële monitoring en de verantwoording richting subsidieverstrekkers en financiers.

Het programmabureau bewaakt de voortgang en kwaliteit van het totale programma en ziet toe op de realisatie van de gezamenlijke doelstellingen van het FPW. Daarbij wordt gestuurd op inhoudelijke voortgang, financiële beheersing, risico's, planning en de samenhang tussen projecten. Ook ondersteunt het programmabureau de bestuurlijke besluitvorming en verzorgt het de monitoring en rapportage richting de Stuurgroep, de betrokken partijen en het Waddenfonds.

Daarnaast zorgt het programmabureau voor een eenduidige programmacommunicatie, zodat het Fries Programma Waddenkust naar buiten toe zichtbaar is als één integraal programma. De communicatie over individuele projecten blijft in beginsel de verantwoordelijkheid van de projecttrekkers.

Taken programmamanager
De programmamanager geeft leiding aan het programmabureau en is verantwoordelijk voor de dagelijkse programmaregie. De programmamanager:

- Bewaakt de realisatie van de programmadoelstellingen;
- Zorgt voor samenhang en afstemming tussen de projecten;
- Onderhoudt de relaties met de deelnemende partijen, bestuurders en externe stakeholders;
- Fungeert als eerste aanspreekpunt voor het waddenfonds;
- Bereidt besluitvorming voor en adviseert de bestuurlijke gremia;
- Bereidt besluitvorming voor en adviseert de bestuurlijke gremia;
- Signaleert risico's en knelpunten en draagt oplossingen aan;
- Coördineert de uitvoering van de samenwerkingsovereenkomst;
- Informeert en adviseert de Stuurgroep over de voortgang, resultaten, risico's en financiën van het programma;
- Vervult de rol van programmaregisseur en strategisch omgevingsmanager.

Taken programmasecretaris
De programmasecretaris ondersteunt de programmamanager en verzorgt de organisatorische en administratieve coördinatie van het programma. De programmasecretaris:

- Ondersteunt de voorbereiding van vergaderingen en bestuurlijke overleggen;
- Fungeert als secretaris van de Stuurgroep;
- Bewaakt afspraken, acties en besluiten;
- Verzorgt verslaglegging en planning;
- Verzamelt monitorings- en voortgangsinformatie;
- Ondersteunt de rapportageverplichtingen richting bestuur en financiers;
- Draagt zorg voor het programmadossier en de administratieve organisatie.

Taken financial/controller
De financial/controller ondersteunt de provincie Fryslân als penvoerder bij de financiële beheersing en verantwoording van het programma. De werkzaamheden bestaan onder meer uit:

- Bewaken van de financiële voortgang van het programma;
- Toetsen en consolideren van financiële informatie van projectpartners;
- Coördineren van subsidiedeclaraties en financiële rapportages;
- Bewaken van subsidiabiliteit en subsidievoorwaarden;
- Monitoren van cofinanciering en projectbijdragen;
- Voorbereiden van accountantscontroles en subsidieverantwoordingen;
- Adviseren over financiële risico's en afwijkingen.

Taken communicatieadviseur
De communicatieadviseur is verantwoordelijk voor de programmabrede communicatie en zichtbaarheid van het FPW. De werkzaamheden bestaan uit:

- Ontwikkelen en uitvoeren van de communicatiestrategie;
- Bewaken van een gezamenlijke uitstraling en kernboodschap;
- Afstemming met communicatieadviseurs van de partnerorganisaties;
- Verzorgen van programmabrede communicatie-uitingen;
- Ondersteuning bij bestuurlijke en publieke bijeenkomsten;
- Bijdragen aan de zichtbaarheid van resultaten richting inwoners, partners en financiers.

Het programmabureau kan voor juridische vraagstukken gebruikmaken van de expertise van de deelnemende partijen. Waar nodig wordt specifieke juridische ondersteuning ingezet ten behoeve van de uitvoering van de samenwerkingsovereenkomst, de subsidiebeschikking en overige programma gerelateerde vraagstukken.

Kosten
De kosten voor het programmabureau bedragen indicatief circa € 186.000 per jaar. Deze kosten hebben betrekking op programmamanagement, programmasecretariaat, financiële beheersing en verantwoording, bestuurlijke ondersteuning en programmabrede communicatie. Binnen de Waddenfondsaanvraag worden deze kosten, voor zover passend binnen de subsidieregels, opgenomen als kosten voor voorbereiding, administratie en toezicht (VAT-kosten) en kunnen deze gedeeltelijk worden gefinancierd vanuit de subsidiebijdrage van het Waddenfonds.

Deze opzet sluit aan bij de governance van het FPW, waarbij de uitvoering van de projecten primair plaatsvindt bij de deelnemende partijen. Het programmabureau ondersteunt de provincie Fryslân als penvoerder en draagt zorg voor de programmacoördinatie, monitoring en verantwoording van het UP FPW. Het programmabureau handelt daarbij vanuit het gezamenlijke belang van het programma en de deelnemende partijen.

Tabel 9 Bemensing programmabureau

Functie	Uren per week	FTE*
Programmamanager	24	0,67
Programmasecretaris	16	0,44
Financial/controller	16	0,44
Communicatieadviseur	8	0,22
Totaal	64	1,77

*Uitgangspunt: 36-urige werkweek.

Tabel 10 Indicatieve kosten programmabureau

Functie	FTE	Tarief p/u	Kosten p/j
Programmamanager	0,67	€ 120	€ 80.000
Programmasecretaris	0,44	€ 90	€ 40.000
Financial/controller	0,44	€ 110	€ 49.000
Communicatieadviseur	0,22	€ 85	€ 17.000
Totaal	1,77		± € 186.000

Invulling ambtelijk Programmateam
Het programmateam bestaat uit minimaal één ambtelijk vertegenwoordiger van iedere deelnemende partij. Het fungeert als ambtelijke adviesgroep die de samenwerking tussen de partijen faciliteert en ondersteunt, met een specifieke focus op bestuurlijk-politieke en besluitvormingsprocessen. De programmamanager en programmasecretaris zijn aanwezig bij de overleggen van het programmateam en zitten deze voor. Het team is belast met de voorbereiding van de taken van de stuurgroep en andere bestuurlijke of ambtelijke overleggen. Daarnaast zorgen de leden van het Ambtelijk Programmateam voor het informeren van hun eigen bestuurder en voorzien zij, gevraagd en ongevraagd, de programmamanager en het programmabureau van advies.

In de uitvoering van het Uitvoeringsprogramma kunnen zich knelpunten voordoen die vragen om een gezamenlijk besluit van deelnemende partijen. Deze knelpunten worden primair in het ambtelijk programmateam besproken, op initiatief van het programmabureau of een van de vertegenwoordigers van deelnemende partijen. Indien het ambtelijk programmateam niet tot overeenstemming kan komen over een oplossing van het knelpunt, dan kan geëscaleerd worden naar (achtereenvolgens) Ambtelijk opdrachtgeverschap en Stuurgroep.

6.2 Financiën

Het Uitvoeringsprogramma Fries Programma Waddenkust draagt bij aan de uitvoering van de beleidsdoelen van de overheden en op versterking van het gebied op de thema's klimaatbestendigheid, leefbaarheid, landbouw, natuur, en recreatie. Het programma zorgt voor een versnelling van de uitvoering en dat beschikbare financieringskansen, zoals het Waddenfonds, Regiodeals en provinciale en gemeentelijke cofinanciering, doelgericht

worden benut. Hierdoor wordt ingezet op een substantieel multipliereffect op de investeringen in het gebied. Het Uitvoeringsprogramma Fries Programma Waddenkust dient als basis voor een IKW/ Waddenfondsaanvraag.

De projecten die onderdeel uitmaken van dit uitvoeringsprogramma hebben een totale gezamenlijke financiële omvang van € **38.587.895,00**. Voor deze projecten hebben overheden gezocht naar cofinanciering vanuit de bestaande budgetten van beleid, uitvoering, subsidies die dezelfde doelstellingen hebben en als zodanig ingezet en dus uitgevoerd kunnen worden onder het Fries Programma Waddenkust. Voor de dekking van de genoemde deelprogramma's in hoofdstuk 5 is in totaal vooralsnog € **22.180.447,50** beschikbaar aan investeringen.

Partijen vragen voor de uitvoering van het programma aanvullende financiën aan bij het Waddenfonds om de ambities te kunnen realiseren. Vooralsnog gaat men uit van een aanvraag van ca. € **16.959.947,50**. Dit wordt in het najaar van 2026 nader uitgewerkt.

Tabel 11 Overzicht financiële investering per partij

	Geschatte investeringskosten	Gevraagde subsidie	Investering partijen				
			Totaal	Provincie Fryslân	Wetterskip Fryslân	Gemeente Waadhoeke	Gemeente Noard-East Fryslân
Deelprogramma 'slim omgaan met bodem & water'	€ 4.400.000,00	€ 2.230.000,00	€ 2.170.000,00	€ 444.000,00	€ 750.000,00	€ -	€ 1.025.000,00
Deelprogramma 'Impuls basiskwaliteit natuur'	€ 3.580.000,00	€ 1.226.000,00	€ 2.354.000,00	€ 309.000,00	€ 650.000,00	€ 30.000,00	€ 1.015.000,00
Deelprogramma 'Klimaatadaptieve kustdorpen'	€ 6.780.609,00	€ 3.390.304,50	€ 3.390.304,50	€ -	€ -	€ 2.390.304,50	€ 1.000.000,00
Deelprogramma 'Beleving, erfgoed en routes'	€ 15.027.286,00	€ 7.513.643,00	€ 8.066.143,00	€ 890.000,00	€ 20.000,00	€ 2.626.493,00	€ 3.680.000,00
Deelprogramma 'Lokale gebiedsontwikkelingen'	€ 8.800.000,00	€ 2.600.000,00	€ 6.200.000,00	€ -	€ -	€ 2.600.000,00	€ 3.600.000,00*
Totaal	**€ 38.587.895,00**	**€ 16.959.947,50**	**€ 22.180.447,50**	**€ 1.643.000,00**	**€ 1.420.000,00**	**€ 7.646.797,50**	**€ 10.320.000,00**

*Middelen beschikbaar gesteld door Provincie Fryslân aan gemeente Noardeast Fryslân

6.3 Communicatie

In afstemming met de partners zal een communicatiestrategie voor het Fries Programma Waddenkust worden opgesteld. Hierbij gaan we uit van het FPW als paraplu, waarbij elke partnerorganisatie vanuit de eigen huisstijl communiceert. In afstemming met de partners formuleren we een goede kernboodschap en pay-off. Deze zal worden gebruikt bij communicatie over projecten uit het FPW. Daarnaast zal er een centrale communicatiekalender worden opgesteld, zodat de partners elkaar op de hoogte kunnen houden én kunnen afstemmen over communicatiemomenten, mijlpalen en communicatiekansen.

6.4 Monitoring

In het kader van goed programmamanagement is tijdens de uitvoering van het uitvoeringsprogramma monitoring en heldere rapportage belangrijk. Monitoring vindt plaats langs twee sporen:

1. De voortgang van projecten en processen (zie ook onder 6.1 Organisatie): het beheersen van benoemde aspecten in het projectmanagement. De aspecten zijn: Geld, Organisatie, Tijd, Informatie en Kwaliteit.
2. De voortgang van de bereikte resultaten op doelbereik volgens de doelstellingen waaraan het programma beoogt bij te dragen.

De programmamanager zal in samenspraak met het Ambtelijk Programmateam de voortgang van de uitvoering van het programma aansturen en monitoren. Daarbij wordt gelet op:

- Geld: vind de uitvoering van het programma plaats binnen de gestelde financiële kaders.
- Organisatie: vervult de governance de rol zoals vooraf beoogd en verloopt de samenwerking op een constructieve manier.
- Tijd: vind de uitvoering van het programma plaats volgens de vooraf gestelde planning en doorlooptijden.
- Informatie: is iedereen op de juiste manier betrokken, op het juiste informatieniveau en vind de communicatie volgens communicatieplan plaats. De communicatiemedewerker is verantwoordelijk.
- Kwaliteit: voldoet het aan gestelde eisen en beleid van partijen.

Jaarlijks wordt een voortgangsrapportage opgesteld en voorgelegd aan de stuurgroep.

Tegelijkertijd worden de resultaten van de deelprogramma's ook inhoudelijk gemonitord tijdens de uitvoering. Denk bijvoorbeeld aan output in de vorm van: het aantal gerealiseerde routes, het aantal nieuw aangelegde kilometers natuurvriendelijke oever, het aantal herbestemde erfgoedlocaties, etc. Hoe deze inhoudelijke monitoring van behaalde resultaten invulling krijgt, is uitwerkt in afzonderlijke beschrijvingen van deelprogramma's ten behoeve van de Waddenfondsaanvraag.

Omdat het uitvoeringsprogramma geen eigen doelen dient en juist beoogt om een bijdrage te leveren aan de bestaande beleidsdoelen van partijen vindt de monitoring van de outcome voornamelijk plaats in de reguliere monitoring van het beleid. Dit houdt voor de vier strategische ontwikkelrichtingen van dit Uitvoeringsprogramma in dat de monitoring van doelrealisatie als volgt plaatsvindt:

Een klimaatbestendig en gezond water- en bodemsysteem

1. Monitoring via het KRW-meetnet (Provincie en waterschap)
2. Verbeteren waterkwaliteit en KRW doelsoorten via KRW-monitoringsrapportages (Provincie en waterschap)

3. Verbeteren klimaatadaptatie via Deltaplan ruimtelijke adaptatie sporen (alle overheden)

Een karakteristieke kustlijn

4. Verbetering biodiversiteit

Een beleefbare leefomgeving die bijdraagt aan brede welvaart.

5. Staat van Fryslân 2026 (Fryslân Provincie)
6. Brede welvaart in beeld (Planbureau Fryslân)
7. Bezoekeraantallen

Een samenhangende groene en agrarische structuur vormt de basis voor een toekomstbestendig leef- en werklandschap

8. Verbetering biodiversiteit

Hoe deze inhoudelijke monitoring van behaalde outcome in beeld wordt gebracht, is uitwerkt in afzonderlijke beschrijvingen van deelprogramma's ten behoeve van de Waddenfondsaanvraag.

Tot slot, een eventuele subsidieverlening vanuit het Waddenfonds voor het Uitvoeringsprogramma of onderdelen daarvan, brengt mogelijk aanvullende monitoringseisen met zich mee.

Bijlage 1

Literatuurlijst

Literatuurlijst

- Aequator Groen & Ruimte & Hogeschool Van Hall Larenstein. (2017). Bodemverdichting in noordelijke landbouwgronden.
- Friese Energievisie. (2024). Friese energievisie.
- Fryslân Provincie. (2025). Beleidsnota Grutsk op ’e Romte.
- Fryslân Provincie. (2026) ontwerp-Omgevingsvisie in werkenber Fryslân, klear foar de takomst.
- Fryslân Provincie. (2026). Staat van Fryslân 2026.
- Fryslân Provincie. (2023). Fries Programma Landelijk Gebied.
- Gotjé, W., & Van der Endt, R. (2021). Systeemanalyse Waddengebied (PAGW).
- Kenniscentrum Insecten (2025). Insecten van de Friese Waddendijk en aanliggende bermen.
- KNMI. (2025). Neerslagtekort en droogte in Nederland. Geraadpleegd van https://www.knmi.nl
- Waadhoeke Gemeente. (2020). Nota recreatie en toerisme.
- Waadhoeke Gemeente. (2026). Omgevingsprogramma Perspectief op de Waddenkust.
- Noardeast-Fryslân Gemeente. (2025). Kompas Waddenkust (versie 19 december 2025).
- Peek, M. (2021). Satellietfoto’s van de Waddeneilanden. Geraadpleegd van https://michaelpeek.github.io/cmd-internetstandaarden-project1/kaarten.html
- Planbureau Fryslân. (2026). Brede welvaart in beeld: Gemeente Noardeast-Fryslân.
- Planbureau Fryslân. (2026). Brede welvaart in beeld: Gemeente Waadhoeke.
- Provincie Fryslân. (2026). Het verhaal van biodiversiteit: Resultaten Friese biodiversiteit. Geraadpleegd van https://gisportaal.Fryslân.nl
- Provincie Fryslân. (2026) Natuurbeheerplan 2025. Vastgesteld door Gedeputeerde Staten van Fryslân Op 12 november 2024.
- SALTA. (z.d.). Zoet-zout en verziltingsonderzoek Noord-Nederland.
- Strootman Landschapsarchitecten & Programma naar een Rijke Waddenzee (PRW). (2020). Klimaatadaptatie waddenkustgebied in de 21e eeuw: Agendering van opgaven en handelingsperspectieven.
- Van den Born, G. J., et al. (2016). Dalende bodems, stijgende kosten: Mogelijke maatregelen tegen veenbodemdaling in landelijk en stedelijk gebied. Planbureau voor de Leefomgeving (PBL).
- Wageningen University & Research (WUR). (2023). Landbouwanalyse provincie Fryslân.
- Waddenacademie. (2019). De terpenbouw in het Waddengebied.
- Waddenacademie. (2022). Indijking van de Waddenzee.
- Waddenacademie. (2025). 2025-02_Belang_zoetwaterspui_Waddenzee_natuur_Eindrapport.pdf
- Waddenbalans. (2024). Waddenbalans 2024.
- Waddenfonds. (2024). Uitvoeringsprogramma Waddenfonds 2024–2027.
- Wetterskip Fryslân en Provincie Fryslân. (2023). Fryslân Klimaatbestendig 2050+
- Provincie Fryslân (2025) Omgevingsvisie Grutsk é romte,
- Indijking van de Middelzee overzicht van de geschiedenis van de terpen in het waddengebied. - Waddenacademie
- Klimaatadaptatie Waddenkustgebied in de 21e eeuw – agendering van opgaven en handelingsperspectieven (Strootman architecten, PRW) 2020.
- https://michaelpeek.github.io/cmd-internetstandaarden-project1/kaarten.html // Satellietfoto van de Waddeneilanden op poster en meer - Earth Art
- Het verhaal van biodiversiteit | Resultaten Friese biodiversiteit